

TÜRK TOPLUM DÜŞÜNCESİNE; MEDENİYET, KÜLTÜR-ZİHNİYET-SANAYİ BAĞLAMINDA BÜTÜNCÜL BİR YAKLAŞIM

Osman ŞİMŞEK

Özet

Bu çalışmada Batı pozitivist paradigması kavramsal çerçevesi ve bütüncül sosyolojik yaklaşımın temel sayıtları dikkate alınarak bu iki yöntemin mukayeseli analizi yolu ile; Türkiye'deki medeniyet, kültür, zihniyet etkileşiminin sanayi olgusunu anlamadaki etkisi ortaya konulmaktadır.

Anahtar kelimeler: medeniyet, zihniyet, kültür, sanayi, kültür-toplum

A Unitary Approach to Turkish Thought of Society within the Context of Civilisation, Culture, Mentality and Industry

Abstract

In this study, the effect of the interaction between civilization, culture and mentality over the understanding of industrial phenomenon in Turkey is analysed by taking into consideration the conceptual frameworks of western positivist paradigm and unitary sociological approach in a comparative manner.

Key words: Civilization, Mentality, Cultur, Industry, Cultur-Society

1.1. MEDENİYET, KÜLTÜR-ZİHNİYET KAVRAMLARI

Modern pozitivistik Batı paradigması çerçevesinde toplumlardaki sanayi olgusunu inceleyiş, genellikle tek taraflıdır. Bu paradigma toplumun maddi üretim ilişkilerinden hareketle, onun iktisat hayatına etkisi ve bu iktisat-madde algılayışının biçimlendirdiği değerler çerçevesinden hareket etmektedir. Oysa bu yaklaşım, modern batı bilim paradigması içinde değerlendirilen pozitivistik paradigmanın metodolojik yetersizliğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Çünkü *sanayi*, bir toplumun yalnızca maddi üretim hayatının gelişmişliğini değil, toplumun medeniyet kurmadaki etkinliğini de belirtmektedir. Buna ilaveten *sanayi*, özgün toplumsal değerlerin, kültür-zihniyet etkileşimi yolu ile insan-kültür-mana gelişmişliğini de ifade etmektedir. Dolayısıyla bir toplumun medeniyet kurmasında belirleyici rol oynayan *sanayi olgusunu*, sadece maddi unsurlar temelinde ele alarak onun bu yönüyle toplumsal çözümlenmeye başlamak, gerçeğe ulaşma konusunda bilimsel yetersizlikler içermektedir. Bu konudaki karışıklığı aşmak için, öncelikle, toplumun *soyut değerlerini* ifade eden toplumsal kültür, zihniyet ve ahlak kavramlarını ve bunların şekillendirdiği insan-medeniyet tasarımının ortaya konmasından başlanması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü söz konusu bütüncül yaklaşım, ideolojik analizden uzak (Aydın 2004: 22), daha bilimsel ve derinlikli bir analiz içeriği taşımaktadır. Buradan hareketle bu inceleme; bütüncül yöntem anlayışından hareketle toplumdaki soyut olguların nasıl sanayi olgusu ile eklenmiş olduğu ve bunların aslında *birbirlerine* ne denli *bağlı* oldukları analitik olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Bundan dolayı pozitivist paradigmanın temel sayıtlılarının Türk toplumunun sosyal dinamiklerini ele alış biçimiyle aynı dinamiklerin bütüncül bakış açısının mukayesesi bağlamında inceleme, derinleştirilmek istenmektedir.

Bunun için de medeniyet, toplumsal kalkınma, sanayileşme gibi önemli sosyolojik konuların sadece maddi (sanayi) değil, **kültür- zihniyet – sanayi** etkileşimi bağlamında yani” **her iki boyutu birlikte ve aynı anda**” ele alınarak yorumlanmasının gereği bulunmaktadır.

Bu analiz yöntemi ise günümüzün yaygın Batı pozitivistik paradigmanın tek boyutlu ve sadece maddi temelli sanayi olgusunun ele aldığı “**açıklamalı**” yönteminden oldukça derinliklidir. Çünkü pozitivist paradigmada olgu ve olaylar, “**açıklamalı**” bilgi-akıl ilişkisi çerçevesinde ele alınmakta, bunun sonucunda ise açıklanamayan olgu ve olayların ya “yok” kabul edilmesi ya da bu olgu/olayların inkarı gerçekleşmiş olmaktadır (Aydın 2004: 25). Pozitivistik “yok” kabul ediş veya “inkâr”, sosyal gerçeklikte var olan anlamada, kavramada ve açıklamada yetersizlik taşımaktadır. Türk toplumunun Batı sosyal düşüncesinden aldığı pozitivist etki sonucu, Türkiye’deki sosyal incelemelerin ağırlıklı noktası (tamamı değil) pozitivist batı paradigması (değerler dizisi) mahreçli olduğundan sanayi-kültür medeniyet anlayışının

topyekûn etkileşimini bu paradigmatik bakış açısının etkisi ile ele alınıp, yorumlanmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde Türk toplumunun sosyal anlayışını oluşturan madde ve mana özelliklerinin **birlikte ele alınmadan** “açıklanmaya” çalışılması, Türk sosyal biliminin ve buna dayalı gelişen özgün kalkınma zihniyetinin gelişmesinin önünü tıkama ihtimalini güçlü kılmaktadır. Bu durum ise Türk toplumunda özgün sosyal düşünce geliştirmeye bir engel oluşturma ihtimalinden dolayı, milli kalkınmanın gelişmesinin temel unsurlarından olan hem milli sosyal bilimi geliştirme hem de özgün düşünce gelişiminin kısıtlılığına yol açabilmektedir. Bundan dolayı **Türk toplumu açısından kendi kültür dinamiklerini dikkate alan** ancak Batı müktesebatını da **bilen ve ondan haberli olan** bir sosyal düşünce yaklaşımı ile toplumu değerlendirmeye gitme gereği, sosyal ve ekonomik kalkınma adına ihtiyaç olarak belirlenmektedir. Bu yeni açılımı sağlamak içinde tercih edilen bilimsel yöntemin bütüncül bakış açısı olduğunu belirtmek mümkündür.

1.1.1. Batı Pozitivist Paradigması Ve Bütüncül Yaklaşımın Kuramsal Çerçevesi

Çalışmanın ana tartışma konusunu içeren pozitivist ve bütüncül yöntemlerin ne anlama geldiğini özet bir biçimde ifade etmek, incelemedeki kuramsal tartışmanın mahiyetini daha verimli ortaya koyacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı öncelikle pozitivist paradigmanın açıklanmasına daha sonra da bütüncül yaklaşımının teorik açılımı yapılarak mukayeseli bilgi çerçevesinde çalışma derinleştirilmek istenmektedir.

Pozitivistik paradigmanın temelleri pozitivist ve pozitivism kavramından yola çıkarak açıklamak mümkündür. Pozitivist açısından bilim dış dünyadaki “kestirimci ve açıklayıcı” bilgiye ulaşmak temel esastır. Kestirimde bulunma ve açıklama; dış dünyadaki olay ve olguların düzenliliklerin bir örneğini göstermeyi ifade etmektedir (Keat/ Urry 2001:15-16).

Pozitivizm’de gözlem ve deney kesin bilginin en birinci ve önemli kaynağıdır. Duyumlar etkisiyle elde edilen bilgi, yani olay ve olguların arkasındaki ya da ötesindeki bilgiler pozitivismin bilim anlayışının dışında (unscientific-bilimsellik dışı) olan unsurlardır. Pozitivizm duyumlara dayalı bilgiyi bilimsel kabul etmemektedir. O’na göre tabiatta zorunlu bir ilişki ağı bulunmamakta, onun yerine olayların birbirini takip etmiş olduğu düzenlilikler bulunmaktadır (Keat/Urry 2001:16). İşte pozitivism sadece dış verilere dayalı olarak gözlemlenebilen düzenlilikleri açıklayan bir bilim anlayışı olarak kendini tanımlayarak, la dini bir çerçeveyi kendisine merkez alır.

Pozitivist düşünce 18 yüzyıl başlarında Hume ve Berkeley ile gelişme göstermekle birlikte esas olarak 19.yüzyılda A.Comte ile sistemleşmiştir.

A.Comte “üç hal kanunu” ile pozitivist felsefenin toplum görüşünü geliştirmiştir. Üç hal kanunun göre Batı’da toplumlar üç aşamadan geçmişlerdir. teolojik düşünce dönemi, metafizik düşünce dönemi ve pozitif düşünce dönemidir. A.Comte’a göre teolojik düşünce döneminde bütün olaylar, kutsal inanç kurallarına dayandırılarak açıklandığı dönemdir. Bunların ilki ilk çağlardan M.S. 1300’lere kadarki zaman dilimidir.

Bu dönemde toplumda asker ve monarklar belirleyici bir durumda olduklarından bu kesimler, monarşiye dayalı sosyal organizasyonların belirmesine hizmet ederler. “Toplumların yönetiminde monarklara ilaveten asker kişilerde etkin olduğundan bu aşamada topluma hâkim olanlar asker ve din adamlarıdır” (Akın/Şimşek/Erdem 2007: 32 -33).

İkinci hal ise metafizik düşünce dönemidir. A.Comte metafizik aşamayı da, (1300–1800) dönemleri arasında olduğunu ifade eder. Bu dönem de olayların açıklanmasında soyut güçlere atfedildiğinden, bu yapıda toplumun önderliklerini rahiplerle hukukçular oluşturmaktadır.

Bu toplumsal dönem de “devlet kavramı oluşmuş olup, sosyal olaylar Tanrı fikri esasına göre **açıklanmamaktadır**”. Bu aşamadaki hâkim düşünceye göre; süreli arayış içinde olma hali Batı insanı da huzursuzluk meydana getirmiştir (Akın/Şimşek/Erdem 2007: 33).

Comte, metafiziği de yeterli bulmadığından üçüncü aşama olan pozitif aşamaya geçildiğini belirtir. Bu aşamanın süreci ise Batı’da görülen 1800 ‘ler sonrası zaman dilimidir.

Üçüncü aşama olan pozitif aşamada ise pozitivist **bilim ve bilim adamları** ile **liberalist-kapitalist sanayi düşüncesi** ve bu zihniyete sahip **girişimci insan** tipolojisi hâkim unsurlardır. Bu aşamada toplum Tanrı fikri ya da niteliği belirsiz soyut güçleri araştırmaktan ziyade, daha somut olgulara doğru bir eğilim belirir. (Akın/Şimşek/Erdem 2007: 34).

Pozitivist felsefe, 19.yüzyılda sistemleşen liberalist- kapitalizm, materyalizm üzerine kurgulanmış temel felsefi düşüncesini oluşturduğu birikimle, liberalist-kapitalist zihniyet merkezli sanayi girişimciliğinin gelişimini sağlamıştır. Bu süreç aynı zamanda sanayi çağını bir başka ifade ile modernizmi ortaya çıkarmıştır.

Comte göre pozitif aşamadaki önder tipolojiler, tabiat kanunlarının özelliklerini sosyal bilime aktaran pozitivist “**bilim adamları**” ve aydınlanma düşüncesinin beslediği “bırakınız yapsınlar”cı pozitivist liberalist-kapitalist iktisat zihniyetine sahip “**girişimciler**” **olmaktadır**. Bu süreçte toplumu, “pozitivist felsefi düşünceye sahip bilim adamları ve liberalist-kapitalist zihniyete sahip girişimciler yönetmelidir” diyerek pozitivist düşünce liberalist –

kapitalizmin fikri ve uyumla alınının gelişimine **toplumsal rahimlik** yapmış olduğu söylenebilir (Akın/Şimşek/Erdem 2007: 34).

Sonuç İtibariyle pozivist düşünce 18.yüzyıl aydınlanma düşüncesinin geliştirdiği “tabiat kanunlarının sürekliliği ve düzenliliği”nden hareketle, bu süreklilik ve düzenliliği **sosyal bilimlere uygulanması** sonucu gelişen sadece akli esas alan bilim anlayışını içermektedir. Bu anlayış da insan, tabiat olaylarının nasıl ki gözleri ile (duyu organı) görüp bunu aklıyla birleştiriyorsa ancak o zaman bilim den söze edilebilir diyerek (Gurvich’in ifadesiyle akli paganlaştırmaktadır (Bolay1988:xxvı). Böylece modern Batı medeniyeti, bilimi sadece akla indirgeyerek ona tanrısallık yükleyerek, modern paganistik bir inancın temellerini atmıştır. Bu akılcılık ya da dış gözlem yolu ile ilde edilen bilgi metodunu da liberalist-kapitalist (Batı zihniyeti) sermaye birikimi ve bölüşümü konusu işleyen iktisat bilgisine uygulamıştır. Bu düşünce yapısı, akli düşünce merkezli bilimin ilerlemesiyle, önceden Tanrı’ya atfedilen dinamizm, kutsallık gibi özelliklerin, şimdi maddi dünyaya (universe) atfedilmesi anlayışını ortaya çıkarmıştır.

Bütüncül Yaklaşım ise sosyolojik olgular ve olayları pozitivism de olduğu gibi tek yönlü olarak açıklamayı yeterli bulmayan, bunun yerine toplumsal unsurların arasındaki karşılıklı etki gerçeğini ortaya koyarak, bu etkileşimi anlamaya çalışan bir yaklaşım olarak belirtilir. Bütüncül sosyolojiyi (geştalt sosyolojisi), **bütünü**, parçaların toplamı olmaktan çok, tek tek her bir parçanın bütünlü ile olan ilişkisi ve her bir parçanın bütün içindeki durumuna göre anlaşılmasının çabası olarak belirtmek mümkündür. Sosyoloji de bütüncül yaklaşımın ortaya konması ancak bütünselci bir metot ile mümkün olmaktadır. Buna göre bütünselci metot, “sosyo-kültürel olaylara hem dışardan nesnel olarak bakmayı, hem de kültürel öznelliklerin anlaşılması için içeriden katılımcı bir bakışı gerekli kılmaktadır” (Özyurt 2005:37). Bu yaklaşımın kurucusu Sorokin olmakla birlikte Weber’de bütüncül yazınına önemli katkı sağlayan sosyologlardandır. Bütüncül metot anlayışı pozitivist metodun “tek faktörlü”, “açıklamacı”, “parçadan hareketle bütünü genelleme”, “öndeyide bulunma” gibi temel kavramsal çerçevesine göre daha güçlü” iç ve dış (nesnel-somut, öznel-soyut)” birlikteliği, olay ya da olguyu yorumlama, gerçekçi yani “öznel değerler ile nesnel değerlerin birbiri üzerindeki tesiri”ni (Zijderveld 2007:58) ele alarak, geniş bir bakış açısıyla kültür-gerçeklik ilişkisini kurar.

Bu açıklamalar çerçevesinde pozitivist bakış ile bütüncül bakışın zihniyet farklılıkları dikkate alınarak çalışmanın konusu teşkil eden parametreler ele alınmak istenmektedir.

1.1.2. Medeniyet Kavramı

18.yüzyıl da kurulan Batı medeniyetinin gelişme dinamiklerinden hareketle günümüzü değerlendirdiğimizde, 21.yüzyıl toplum anlayışının ileri derecede bilginin gelişmesine bağlı olarak oluşan toplum tipinin merkeze alınmakta olduğunu görülmektedir. Bu düşünce; gelecek, geçmişin birikimi üzerine kurulur gerçeğini ifade etmesi açısından bir yönüyle doğruluk taşımaktadır. Ancak eksikliği de bulunmaktadır. Eksikliği, bütün toplumları ve medeniyetleri kuran insanın; ahlak-maddi (somut) dünya dengeli ilişkisinin öneminin gözden kaçırmış olmasından kaynaklanmaktadır. Batı medeniyeti, madde merkezliliği (ekonomiyi) gündelik hayatının temelini alan, ona göre düşünen, yaşayan, materyalist merkezli bir medeniyettir. Buna göre ekonomiyi, ekonomik gelişmeyi sağlayıcı teknoloji bağımlılığının; insana, topluma bakışta, toplumsal ilişkilerin gelişmesinde, insanın değer, zihniyet ve yaşama tarzında “biricik” rolü bulunmaktadır.

Batı medeniyeti, önceki dönemlerden yavaş yavaş geliştirdiği ancak 18.yüzyılda, sanayi devrimi ve ön-endüstri çağını, 19.yüzyılda da liberalist- kapitalizmi sistemleştirmiştir. 19.yüzyıldan beri ise, toplum ve insanın düşünce dünyası, hep ekonomi merkezli bir “dünya tasavvuru” şeklinde olmuştur. Bu zihniyete uygun liberalist-kapitalist (Batı zihniyeti) anlayışa sahip, “ben merkezli, egoist” maddeci düşünen ve bunu gerçekleştirme adına sadece “kapitalist güç” ü kendine temel tercih yapan girişimci insan tipi vasıtasıyla dünya siyasal alanında hegemonyasını, yaklaşık iki yüzyıldır sürdürmeyi başarmıştır.

Batı medeniyet zihniyeti, ekonomi yani maddi merkezli bir toplum olması sonucu 18.yüzyıldan bu yana ekonomik yapısındaki gelişmeler oldukça hızlı ve genel hatlarıyla da düzenli olmuştur. 1990’larla birlikte Batı medeniyeti, 1945’lerden bu yana SSCB ’ine karşı yürütülen sosyo-ekonomik ve sosyo-politik savaşı kazanması sonucu, Fukuyama’nın deyişi ile Batı medeniyetinin zaferinden dolayı artık “tarihin sonu geldi” yani dünya bundan sonra, Batı medeniyetinin kapitalist-liberalist yörüngesinde devam edecek teziyle ifade ettiği dünya, “tek kutuplu” bir hale geldi. Bu süreç, **küreselleşme** adı ile anılan felsefi yönleri olan bir olguyu ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme, bir yönüyle; maddeyi merkeze alan pozitivist felsefe mahreçli, liberalist-kapitalist ilkelerden hareketle ekonomik, siyasi, kültürel, ahlaki yönleri bulunan batı medeniyetinin (lideri ABD) dünyayı tek başına düzen vermesini, Amerikan değerleriyle donanmış “tekçi bir dünya” inşası sürecini ifade etmektedir. İşte bu süreç medeniyet kavramını yeniden ele almaya gerek duyurmaktadır.

Medeniyet kavramını günümüzde tartışılan bir ölçüde etkisi realitede görülen, “medeniyet çatışması“ kavramıyla da eklettik olarak değerlendirildiğinde, onu toplumsal alanda kültür-sanayi-ahlak ilişkisiyle

doğrudan ilişkili olduğu da görülür. Bu bağlamda medeniyet kavramına batı pozitivist tekçi (madde merkezli) paradigma ile bütüncül bakış açısının mukayesesi çerçevesinde incelemenin hem bilimsel yazına katkı sağlayacağı, hem de günümüz dünya ölçeğinde yaşanan sürecin (ekonomik, kültür merkezli, mücadelelerin) daha bir anlaşılmasına yol açacağı düşünülmektedir.

Medeniyet, Arapça kent anlamına gelen “medine” sözünden türetilmiş bir kelime olup bedeviliğin (çöl halkı) tam zıttını ifade etmektedir. Medeniyet, çöl halkına karşı çeşitli soy, dil, din ve geleneklere sahip toplumsal grupların, gündelik hayattan tam faydalanarak, iyi ve rahat yaşam sürdürmeleri sağlamaları anlamına gelmektedir (Ergun 2004:35). Medeniyet kavramı Türkçe’de “uygarlık” kelime karşılığı ile de kullanılmaktadır. Medeniyet kelimesinin Fransızcadaki anlamı, ”civilisation-uygarlık” kelimesidir. Bu kelime, A. Tönnies ve Alfred Weber’ce mekanik bir anlamda ele alınarak, onun, bir teknik ve uygulamalı teknikler bütününden oluşmakta olduğunu belirtmişlerdir (Braudel 2001: 34).

Medeniyet; bir toplumsal grubun ya da tarihsel bir dönemin ortak hayatını tüm çıplaklığı ile gözler önüne seren karakterlerin bir bütünüdür (Braudel 2001: 35).

Medeniyet (uygarlık) kavramı bir taraftan barbarlığa karşı zıt bir anlam taşıırken, diğer yandan da hem maddi hem de manevi değerlere işaret ettiği için “kültür” kelimesinin eşliğinde anılmaktadır. Marx, medeniyet-kültür ilişkisi bağlamında maddeci ana merkezli bir bakış açısını ortaya koymaktadır. (Braudel 2001: 33).

Medeniyet kavramı ile ilgili pek çok düşünür, farklı olguları temel alarak bunların öncüllüğünden hareketle çeşitli tanımlamalar yapmışlardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Febvre’ise medeniyeti, “değer” taşıyan bir yaklaşımla ele alır (Febvre 1995: 11).

Medeniyet, aynı toplumsal bünye özelliklerine sahip olan yapılar arasındaki kurum ortaklığından oluşan bir “birlik”i “ortak bilinci” ifade etmektedir (Ülken 1998: 135–136). Medeniyet, pek çok dünya toplumlarını, ortak değerler seviyesine yükselten ortak zihniyet, ortak davranış ve yaşama araçlarının bütünü yani sahip oldukları kültürlerdir (Kafesoğlu 1989:16).

Toynbee ise medeniyeti iç ve dış şartların etkisiyle doğan, büyüyen gelişen ve meydan okuyan yönü ile ele alır. (Toynbee 1964: 29).

Medeniyet kavramına maddi anlamlı yaklaşıldığında onun, Avrupalı milletlerin 19.yüzyılda ulaştığı gelişme ve kalkınmışlığı ifade etme anlamında kullanıldığı görülmektedir. Ancak medeniyet kavramına sadece maddi temelli bir bakış açısı ile yaklaşılmasının, yeterli olmadığı belirtilir. Maddi kültür

unsurlarına dayanılarak geliştirilen medeniyet tanımları, medeniyet kavramına nasıl ulaşıldığını açıklayan bilimsel teorik anlayışından oldukça uzak görülmektedir. Maddî kültür unsurlarına göre “medenî” ve “ilkel” ayrımı, önyargıya dayalı sübjektifliği içeren bir değerlendirme düzeyinde kalmış olduğundan, böyle bir bakış açısının teorik bir açıklamayı ortaya koymasında acziyet içinde bulunulması, bu ayrımın bilimsel olarak savunulmasını mümkün kılmamaktadır (Özakpınar: 2003: 16–17).

Medeniyeti sadece maddî (somut) değerler çerçevesinde ele almayanlara göre o; “inanç ve ahlak nizamı olarak kültürü doğuran ruh enerjisi ve ilham kaynağıdır” (Özakpınar 2002:208). Buna göre **medeniyet, değerler ve ahlak sisteminden oluşmaktadır**. Bunlar kendi içlerinde birbirleriyle ilişki içinde ve birbirlerini destekleyici mahiyette bulunurlar. (Lipson 2000: 32–34, 35).

Medeniyeti soyut temeli **inançtır**. Medeniyetin toplumsal temelini ise bu inanca bağlı olan **ahlak düzeni** oluşturmaktadır. Bunlara güven duyan ve bu temellerin “bir”leştirdiği insanlar, inanç ve ahlak düzenini korurlar ve bunlar, “devlet”i ve onun iktisadi yapısını da bu anlayışa göre oluşturarak, büyük kültür eserlerini ortaya koyarlar. Buna göre de medeniyetin temelini oluşturan “inanç ve ahlak anlayışı” bir yandan kültür eserlerini ortaya koyarak soyut toplumsal enerjiyi üremekte, öte yandan da kültür eserlerini meydana getirecek olan “zihin tasarımları”nın yönünün ve niteliğinin boyutlarını belirlemektedir. Böylece bir medeniyeti diğerlerinden farklılaştıran bu maddî ve manevî değerler, bize medeniyetlerin kurulmasındaki **inanç etkisini** oldukça açık biçimde göstermektedir (Özakpınar 2003: 23–27).

Sonuç itibarıyla yaşadığımız son iki yüz yıl süreci, insanlığın derin bunalımlar, savaşlar, ölümler, açlıklar ve yoksulluklar yaşadığı acımasızlığın ve merhametsizliğin kol gezdiği, insan hak ve hukukunun çiğnendiği kaba güç ve insani duygusuzluğun hâkim olduğu bir dünya olmuştur. Dünya bu noktaya Batı medeniyetinin maddeyi (ekonomi, teknolojiyi) temel alan (materyalistik) dünya görüşü neticesinde ulaşmış olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Batı zihniyeti, girişimcisinin çok ürettiği ve çok kazandığı, bunun sonucunda maddî güce sahip olduğu nispete dünyayı yöneten liberalist-kapitalist merkezli teknoloji ve bilgi toplumunu oluşturduğu ifade edilebilir. Bu gelişme öte yandan da sevgisizliğin, düşük ahlaklığının, intiharların, yoksulluğun, bağımlı madde bağıllığının tavan yaptığı, can güvenliğinin kayb olduğu, sömürünün artık kurumsallaştığı, metotlaştığı, sermayenin korunamadığı Batı materyalist merkezli bir medeniyet anlayışını dünya ölçeğinde ortaya çıkarmıştır. Bu olumsuz sosyal hayat durumu, dünyanın maddî şartlarının, Batı medeniyet anlayışının madde merkezli yorumu karşılığında gerçekleşmiştir. Böylece medeniyet ile ilgi tanımlardan anlaşıldığı ve günümüz dünyasındaki medeniyetler çatışması bağlamındaki “olay”ların ortaya çıkardığı tabloya göre; medeniyet, insanlığın çalışarak ortaya koymuş

olduğu teknik eserlerin tamamını içine alıp kültür inşa eden düzen olarak belirtildiğinde, medeniyet kavramını tek bir tanımlama ile ifade etmek oldukça güç görülmektedir. Bu güçlük de medeniyet tanımına, hangi noktadan yani maddeci kültür dairesinden mi yoksa maneviyatçı kültür dairesinden mi veya her ikisini birlikte ele alan bütüncül açıdan mı yaklaşıldığına bağlı kalmaktadır. Bu çalışma bütüncül yaklaşım bağlamından hareketle ele alındığından, medeniyetin kültür ve zihniyet kavramı ile olan ilişkisinin ortaya konulması önem taşımaktadır.

1.2. KÜLTÜR –ZİHNIYET İLİŞKİSİ

Kültür tanımlarının pek çok olması, kültürlerin birbirinden çok farklı çıkış kaynaklarına sahip olmasından ileri gelmektedir. Bundan dolayı kültür tanımlarını, bu çalışmanın ana inceleme konularından olan “medeniyet-kültür” etkileşimi bağlamında ele alındığında, söz konusu kültür tanımlarının da, ait oldukları kültür sistemlerine göre incelenmesinin daha doğru bir yaklaşımı ortaya koyacağı düşünülmektedir. Böylece kültür- toplumsal zihniyet etkileşiminin, sanayi olgusunu geliştirmedeki belirleyiciliği de dikkate alındığında, medeniyet-kültür-zihniyet-sanayi olgularının birbirlerini bütüncül tarzda etkilemesi, bir toplumun toplum felsefesini oluşturmasına büyük ölçüde katkı sağlamaktadır.

1.2.1. Kültür kavramı ve tanımı

Kültür, öncelikle bir kavramdır. Kültürün belirgin ve başlı başına bir varlığı bulunmamaktadır. Kültür doğrudan algılanamayan bir varlıktır. Bundan dolayı o, dünyanın kısım kısım olan olayları ve cisimlerini, belli bir bakış açısından hareketle, zihinde toplar. Gerçekte bulunmayan ancak sadece zihinde inşa edilebilmiş olan bir kavram, algıların zihindeki içeriğini seçer, onları düzenler. Bu yolla da yeni bir ilişkiler sistemini kurarak algıları yapılandırır. Kavram, “olanın” bütün çıplaklığı ve görüldüğü gibi açıklanması değil, onun bir ölçüte göre ya da belli bir bakış açısı ve bir anlam ilişkisine göre algılanmış olanların, düşünce yolu ile kavranmasıdır. Dolayısıyla kavram, zihinde düşünce ile yapılan bir inşa olayıdır. Buna göre ”kültür” bir varlığın adı olmayıp, “bir kavrayış tarzı”nı ifade etmenin ismidir. (Özakpınar 2003: 10).Kültür tanımı konusundaki ortaya çıkan kargaşanın temel nedeni olarak, bu farkın net biçimde görememek olduğu söylenebilir.

Kültür kavramı 19. yüzyılda romantik milliyetçilik anlayışından buyana Batı’da “halk kültürü” ve “ulusal kültür” açılımı içinde toplandığından kavramda bir kaymadan söz etmek mümkündür. İşte söz konusu bu kayma,

günümüzde üç kullanım şekline “belli belirsiz” bir şekilde etkide bulunduğu görülür. Bunlar;

i-“Bir birey, grup ya da toplumun entelektüel, ruhsal estetik gelişimini ifade etmede” kullanılması,

ii-Bir dizi entelektüel ve sanatsal faaliyeti ve bunların ürünlerini (film, resim, tiyatro)” belirlemede kullanılması. Bu kullanım yönüyle de kültür, “güzel sanatlar” ile iç içelik taşımaktadır

iii-“Bir insanın, grubun ya da toplumun yaşam biçiminin tümünü, toplumsal faaliyetlerini, inançlarını, göreneklerini” açıklamada kullanılması (Smith 2005: 14).

Burada bir kelime olarak “kültür”ün ne anlama geldiğinden daha çok onun ne gibi bir gerekçe ile “kültür kavramı” bağlamında kendisine ihtiyaç duyulduğu önem taşımaktadır. Ayrıca bu kavramlaştırılmasının nasıl yapıldığının da önemi bulunmaktadır.

Bir kavramın bilimsellik taşıması ve faydalı bir düşünce aracı olması için, öncelikle onun yapılan gözlemlerle bir uygunluk içinde bulunması gerekmektedir. Buna ilaveten bu gözlemleri anlaşılır kılarak, var olan karmaşıklığa bir düzen getirmelidir. Böylece de karmaşıklığı, kavranabilen bir basitlik düzeyine indirgeyebilmelidir.

Kavram olarak kültür, insanın zihninde yer eder. Ancak bu kavrama ulaşmayı sağlayan kültür unsurları, ampiristik olgular olarak dışta, yani, algı düzeyinde bulunmaktadır. Kültür unsurları, insanın davranışları ve o davranışlarının sonucudurlar. Kültür, kavram olarak zihinde bulunduğundan sahip olmuş olduğu bütün unsurlarının tamamı, davranış şeklinde açık olarak görülmektedir. Ancak bu davranışlardan önce kavramın, “insan zihninin görüş, bakış, tasarım, tahayyül, duygulanma, anlayış ve değerlendirme” tarzının belirlenmesi üzerinde çok daha etkisi olmaktadır (Özakpınar 2003: 13).

Kültürün tanımının oldukça çok olması öncelikle onun *kavram* olarak özellikle batı bilim anlayışının ele almamasından kaynaklanmakta olduğunu belirterek, çeşitli kültür tanımlarına, kültür –medeniyet ilişkisi çerçevesinde yaklaşabiliriz:

Sosyologların pek çoğu kültürü, toplumsal aktörlerin bir kesimince paylaşılan “öğrenilmiş fikirler, değerler, estetik tercihler, kurallar ve gelenekler”in bütünü olarak tanımlamaktan yana oldukları gözlemlenir (Özönder 2001:1-2). Ancak farklı toplumsal bilim disiplinlerine mensup yazarlarca da pek çok kültür tanımında bulunanlar olmuştur.

F.B. Taylor kültürü; “bilgiyi, inancı, sanatı, ahlakı, örf -adeti ve insanı cemiyetin bir üyesi olmasından dolayı kazandığı diğer bütün maharet ve

itimatları ihtiva eden mürekkep bir bütün”olarak tanımlarken, C. Wissler ise kültürü “bir toplumun yaşama tarzı” olarak ifade etmiştir (Kafesoğlu 1989: 15).

M. Turan kültürü, bir toplumdaki maddi ve manevi değer ölçüleri tarafından oluşan bir bütün olarak ele almaktadır. Bir toplumdaki oluşan değerler, ölçüler, fikirler, kanaatler, görüşler, tavırlar (attitude) ve zihniyet de o toplumda yaşayan fertlerin sürekli karşılıklı ilişkisini, mücadelesini ve işbirliklerinin etkisiyle davranışlarını dengelemekte, düzenlemekte ve sınırlamaktadır. Kısaca kültür, bireyin davranışlarına şekil veren bir bütün olduğundan dolayı bir olgu olarak, “**şekil almış davranışlardan**” oluşmaktadır (Turhan 1997: 42-43).

Buna göre M. Turhan kültürü şöyle tanımlar: kültür, bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değer ölçülerinden oluşan öyle bir *bütündür* ki bu bütün, toplumda oluşan her türlü bilgiyi, ilgiyi, alışkanlıkları, değer ölçülerini, genel tavır, görüş ve zihniyet ile her tür davranış şekillerini içine almaktadır. Böylece bu sayılan özellikler, birlikte, o toplumun üyelerinin çoğunda görülen ve onu diğer toplumlardan ayırt eden özgün bir yaşama tarzını oluşturur (Turhan 1997: 48). Bireyin zihniyetini oluşturan kültür unsurları, toplumdan topluma farklı olduğundan her toplumun bireysel zihniyeti de “ötekinden” başka olmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde toplumları tek bir “milli toplum” gibi görmemek gerekmektedir. Ayrıca da olay ya da olguları tek tip kültürel yapı anlayışına göre inceleme yanlışlığına düşmekten de sakınmanın gerekli olduğu da ileri sürülmektedir.

Bazı kültür tanımlarında dikkat çekici bir nokta olarak da kültürün maddi ve manevi olarak ikiye ayrılmış olduğu görülmektedir. Buna göre Batı pozitivist anlayışın temelleri çerçevesinde gelişen bu tanıma göre manevi kültüre yalnızca kültür, maddi kültüre de medeniyet denmektedir. Toplumun maddi kültürünü teknik araç ve gereç, makine üretim araçları ile maddi yapılar oluştururken manevi kültürünü ise toplumdaki inançlar, değerler, semboller, normlar oluşturmaktadır (Erkal 1993: 192).

Batı pozitivist anlayışın materyalistik, ayrıştırıcı, atomize edici zihin anlayışı etkisi ile kültür ikiye ayrılarak tanımlanmaya çalışılmasına karşın, kültürün madde ve mana özelliklerini ikiye ayıramayacağına yönelik bazı yaklaşımlarda bulunmaktadır. Buna göre:

Bütün kültür oluşumları “akıl ve duygu” birlikteliği ile harekete geçerler. Ancak ortaya konan işin özelliğine göre bu akıl ve duygunun işe olan katkıları birbirlerine göre nisbilik taşımaktadırlar. Fakat sadece aklın ya da sadece duyguların belirlemiş olduğu hiçbir kültür unsuru bulunmamaktadır. Kültür unsurları, duygu-akılla birlikteliğinin harmanlaması sonucunda ancak değer verilen ve hissedilen bir yapıda oluşur. Bu değerlendirme toplumsal ilişkiler üzerinde de etkili olduğundan, duygular oldukça önem taşımaktadır.

Akıl ise bu duyguları yorumlayıcı, kontrol edici, ayarlayıcı ve bir hedefe yönlendirici görevini başarı ile sağlaması durumunda “düzenlilik” ortaya çıkmasına bunu başaramaması durumunda ise kaosu belirlemesine yol açılmış olmaktadır (Özakpınar 2002: 246).

Böylece kültürün sadece “insanın” zihinsel yeteneğine doğrudan doğruya bağlı olması nedeniyle, kültürü maddi ve manevi kültür diye ikiye ayırarak yapılan ayırımın oldukça yüzeysel bir düzeyde kaldığı ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir ikiye ayırış, bütün kültür unsurlarının, insanların zihin faaliyetlerinden kaynaklandığını gözden kaçırmaya yol açmaktadır.

“Kültürün doğmasına imkân veren zihin niteliği manevi planda olduğuna göre ve maddi denilen kültür öğelerinin dışlaşmadan önceki tasarımı ve tahayyülü de aynı manevi planda olduğuna göre bütün kültür öğeleri manevidir. Kültür, bütünüyle, özü ve kaynağı bakımından manevidir. O halde, kültür öğeleri, insan eylemleri sonucu dışlaştıktan sonra, ancak algı planındaki soyutluk ve somutluk derecesi bakımından farklıdır. Bu kavramlaştırma tarzı, hangi kültür öğelerinin maddi, hangi kültür öğelerinin manevi olduğuna ilişkin kargaşaya son verir. Medeniyet meselesi ele alındığı zaman görüleceği gibi, kültür öğeleri arasında maddi ve manevi diye ayırım yapmak yerine “somut ve soyut” diye ayırım yapılırsa, kültürün maddi öğelerinin bazı araştırmacılar tarafından düşünce bulanıklığına yol açacak biçimde “medeniyet” kavramı içine sokulması da önlenmiş olur”. (Özakpınar 20003: 14-15) Bu açıklama çerçevesinde Türk toplumsal yapısı ele alındığında, O’nun, kültürü madde ve mana boyutlarını birbirinden ayıran batılı tasnif yönüyle ele aldığı görülmektedir.

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte “yeni Türk Devleti, toplumsal düşünce bağlamında pozitivizmi, ekonomik model açısından da pozitivist felsefenin yönlendirdiği kapitalist-liberalist çizgiyi benimsemiştir. Pozitivizm, sadece akıl ve duyu organları ile görülen olay ya da olgulara dayalı, tek boyutlu maddi temelli bir düşünce sistematiğini geliştirir. Öte yandan kapitalizm ise maddi güç ve zihniyete dayalı araçlar vasıtası ile bir zümrenin maksimum kâr artışını sağlamaya çalışan tekelci ekonomik bir sistemdir” (Şimşek 2008: 319).

Buna göre Türkiye Cumhuriyeti, Batı kökenli maddeye dayalı bu iki aracı (pozitivizm ve kapitalizm) alarak, kendi toplum felsefesinin şekillenmesinde kullanma yolunu seçmiştir. Öte yandan bu ikisine dayalı olarak da “milli” kavramını maddi ve manevi kültür şeklindeki “kültür” tanımının ikili tasnifine göre geliştirmiştir. Türk toplumunda görülen kültürün maddi ve manevi olarak ikiye ayrılarak ele alınışı, temelde pozitivist batı düşünce merkezlidir. Çünkü özellikle sanayi devrimi sonrası Batı düşüncesinin ana temasının materyalist merkezli gelişmesi sonucu, medeniyeti ilerilik olarak

değerlendirip bu ileriliği sağlayanında maddi güç, teknolojik ilerleme olduğunu belirtmiştir. Bu batı pozitivist merkezli kültür tanımına göre medeniyet, maddi kültürü yani teknik, teknoloji, sanayiye ifade etmektedir. Toplum ancak bununla sanayileşmekte ve kalkınabilmektedir. Kültürün mana özellikleri ise toplumun değerler dünyasıdır. Dolayısıyla bu ayrıma göre medeniyet akıl ve bilim, kültür ise duygu olarak tasnif edilmesi sonucunda, medeniyet ile kültürün birbirlerinden ayrı ayrı şeyler olduğu ifade edilmek istenmiştir.

Maddeci temelli toplum felsefesinin Batı Avrupa’da görülmesinin nedeni batıdaki hıristiyanlık inancı ile yeni bilim ve fen zihniyetinin birbirleri ile çatışması ve bir türlü birbirlerine uyum gösterememesinden kaynaklanmış olmasındandır (Sait Halim Paşa 1998: 97). Oysa Türk sosyo-kültürel sistemi içinde madde-mana, din-dünya, kültür-medeniyet gibi ikili bir zıtlaşmanın bulunması mümkün görülmemektedir. Pozitivist A.Comte, takipçisi Durkheim ve Türkiye’deki Temsilcisi Z.Gökalp’in ikili ayrıma dayalı **bu kültür tanımının ve buna dayalı toplum felsefesinin** yaklaşık yüz yıl önce Türkiye’de kullanılmış olması ise, o dönemin özgün sosyolojik şartlarının gereği olarak düşünmek gerekir. Çünkü Türk toplumu bir “cihan” devletinden giderek bağımsızlığı tehlikeye düşmüş bir hale dönüşmüştür. Bu durumda toplumun “milli” ve bağımsız olarak kalmasını sağlayabilmek için hâkim batı medeniyetinin kendini tanımlama özelliği olan “teknolojik üstünlüğü”nü de alabilmek gerekliydi. Bunu için de kültürü böyle ikili bir tasnife göre tanımlamanın, milli devletin kuruluş çerçevesine uygun bir *kültür* tanımlaması olarak belirtilebilir. Artık bu kültür tanımının temel ilkeleri çerçevesinde sanayileşmenin yeterince gelişmemesi, toplumun değerlerini dinamik olarak korunamaması, bilim ve teknoloji düzeyinde “ilerilik” düzeyinin yeterince istenilen seviyeye ulaşamadığı yaşanan gerçekliklerle görülmektedir. Ayrıca kökenleri Batı pozitivist-rasyonalizmine dayalı farklılığı öne çıkarmaya endekslenmiş bir “milli” kavramının kültür kökenleri, Batı’dan farklı olan Türk toplumsal yapısını *birliğini* sağlayacak yöndeki bağları da güçlü tutmada yeterince başarılı olduğu söylenemez. Bunun ortaya koymuş olduğu makro toplumsal sorunlara ilaveten, küreselleşme, çok uluslu şirketlerin ekonomik ve kültür emperyalizmine dayalı uygulamaları, mikro milliyetçilikler v.s.gibi dayatmacı “yeni” sosyolojik durumların oluşması, bu ikili tasnife dayalı kökenleri batı pozitivist zihniyete göre kurgulanmış olan kültür tanımının ve bu zihni kavrayışa dayalı toplum felsefesinin artık yeterince güçlü sosyal, ekonomik ve kültürel merkezli çözümler üretmediği görülmektedir. Bunun sonucu olarak da bu anlayışından uzaklaşmanın gerekliliği, Türk toplumsal gelişmesi açısından bir zaruret taşımaktadır. Bu pozitivist merkezli *maddi ve manevi* şeklinde birbirlerine göre ayrımlaştırılmış kültür kavramı ve buna dayalı toplum felsefesi yerine, özgün Türk sosyo –kültürel sistemin sosyolojik yapısına uygun kültürü unsurlarına ayırmadan onu bir bütün olarak ele alan, ”birlik”

düşüncesinden hareket eden *yeni* bir toplum felsefesinin oluşturulmasının zorunluluğu bulunmaktadır.

1.2.2. Kültür ve Toplum

Medeniyet, toplumun ahlak düzenidir. Kültür ise söz konusu olan ahlak düzeninin oluşturduğu yaşama tarzı olduğuna göre, kültürü maddi ve manevi kültür olarak değil de bunların bir *bütün* olarak ele alınmasının daha gerçekçi toplum felsefesi anlayışını ortaya koyabileceği ifade edilebilir.

Bir toplumdaki kültür, o toplumdaki insani ihtiyaçları tatmin etmekle sorumlu olduğundan, genellikle biyolojik, toplumsal ve ruhi olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. İnsanın gereksinim duymuş olduğu fizyolojik ya da temel ihtiyaçlar onun insan olarak yaratılmış olmasının bir gereğidir. Bu gerçek, insanın ihtiyaçlarını gidermeye mecbur ve ona bağımlı kılmaktadır. İnsan; gıda almaya, soğuğa, sıcağa, neme karşı bünyesini korumaya, örtünmeye, konuta ve türün geleceği için de bir eşe muhtaçlık içerisinde. İnsanın muhtaçlık içinde bulunuyor olması ve zorunlu giderilmesi gereken ihtiyaçlarının karşılanmasında kültür, bir yol göstericilik vazifesi taşımaktadır. Buna göre kültür, söz konusu ihtiyaçların giderilmesinde çeşitli imkânlar ve araçlar temin etmektedir. Ayrıca bu imkân ve araçlarında türü, şekli, tarzı, niteliği ve biçimi hakkında çeşitli ölçüler, kurallar ve normları ortaya koymaktadır. Örneğin beslenme ihtiyacı sırada gıdalar ile değil, kültür bunları bir iç disiplin ile hazırlanmış, şeklini, pişirilme biçimi gibi çeşitli yönlerini önceden tespit ederek, kullanıcıya hazır halde sunmaktadır. Yine giyim konusunda elbisenin şekli, biçimi ve genellikle kıyafet konusunu da örf adet ve moda etkileşimi bağlamında tayin etmektedir. Konut inşası ve eş seçme konusunda da toplumun kültürünün belirlemiş olduğu kural ve değer anlayışını etkisinin önemli tesiri bulunmaktadır.

Toplumsal ihtiyaçların giderilmesi açısından da öncelikle bireylerin birbirleri arasındaki ilişkilerde işbölümü gelmektedir. Kültür bir toplumdaki varlığını, bireyler arasındaki işbirliği ve dayanışmaya, meslek ve sanat sahipleri arasında da ahenkli çalışmaya doğrudan ya da dolaylı bir şekilde sağlanmasına borçludur. Bu tür toplumsal ilişkiler, hem bireyi hem de topluca yapılan faaliyetleri üzerinde etkili olmaktadır. Buna ilaveten toplumsal organizasyonu, toplumun kurumlarını, örf ve adetleri, ahlaki ve dini sorumlulukları ortaya koymaktadır.

Kültür, bir toplumdaki toplumsal değerleri ve ahlak anlayışını nesilden nesile aktaran önemli bir yönünün bulunması ile *sosyal mirası* taşıyıcılığından dolayı, toplumsal eğitim (terbiye) sistemidir. Toplumun dinamik grubu olan genç nesillerin, toplumun düzenini, örf adetlerini, tarih şuurunu, toplumsal şahsiyet inşasının niteliklerini, "milli" birey olma zorunluluğunun

gereçeklerinin, kültüre bağlı toplumsal eğitim *sistemin* sayesinde öğretilmesi ve ideal kültüre uygun zihniyet inşasının gerçekleşmesi hep bu yolla sağlanabilmektedir. Böylece de kültür nesilden nesile sürekli bir biçimde aktarılarak “milli varlığın ve bütünlüğün” korunması, mümkün olmaktadır.

İnsanın manevi ihtiyaçları ise bütün kültüre damgasını basan, ona ağırlığını kimliğini, özünü veren ve bu yönleri asla görmezden gelinemeyecek kadar önemli *mana* içeriğine sahip olan bir kültür unsurudur. Birey, ait olduğu çevresine uyum göstermede ne kadar başarılı olursa olsun, ruhi ihtiyaçlarına karşı kayıtsız kalamamaktadır. Birey, maddi alanlardaki başarısını ne kadar yükseltmiş ise o oranda ruhi ihtiyaçları da artma eğilimi göstermektedir. Günlük hayatın zorlukları, monoton maddi ilişkiler ağı, *güç* ün bir inanç haline dönüştürülmesi ve mutluluğun buna kavuşma olduğu bilincini her maddi alana yayılması sonucu, her insanın buna ulaşamayıp yalnızlaşma içine itilmesi, realiteden kaçma, açıklayamadığı olaylar karşısında; acz, korku, dehşet ve hayretten kurtulmak, gelecek endişesini gidermek ve daimi bir iç huzura ulaşma isteği gibi duygular insanın ruhi ihtiyaçlarını oluşturmaktadır. İnsan kendi iç dünyasında beliren bu ihtiyaçlarının yönlendirmesi sonucu dış dünyada (madde dünyasında) kendi iradesi ve arzusuyla eğlenceye, sanata, emellerine ulaşma faaliyetlerine kavuşmak için dine yönelmektedir (Turhan 1997: 43–44). Böylece insanların toplumsal alandaki faaliyetleri, esasında insanın hangi maddi başarı düzeyinde bulunursa bulunsun, iç dünyasının veya ruhi ihtiyaçlarının oluşturmuş olduğu istek ve tatmin ihtiyacı yönünde maddi eylemini belirlemektedir. İşte kültürün ana temasının soyutluk olması nedeniyle, eğitime tabi tuttuğu insanın öncelikle iç dünyasını inşa etmektedir. Daha sonra da insan, bu iç dünyadaki üretilen “değer” lere bağlı olarak ve onun yönlendirmeleri çerçevesinde, dış dünyadaki (maddi) eylemlerini gerçekleştirmektedir. Yukarıda açıklanmış olan bu üç türlü yani bedeni, toplumsal ve ruhi ihtiyaçların giderilmesinde rol oynayan her vasıtaya *kültür unsuru* ve bunların meydana getirmiş olduğu birliği de, *kültür düzenleri veya faaliyetleri* denmektedir.

Z.Gökalp sosyolojisi açısından kültür türleri incelendiğinde onu üç ana tipte ele almak mümkündür. Bunlar; maneviyatçı kültürler, maddeci kültürler ve karma kültürlerdir. Bunların izahına geçmeden önce şu hususun belirtilmesi gerekmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi bu incelemede, kültürü; maddi kültür ve manevi kültür şeklinde ele alanlar bulunmasına rağmen bunun özellikle günümüz Türk toplumunun karşı karşıya olduğu makro ve mikro sosyolojik sorunların çözümünde artık yeterli bir çözümlene gücünün bulunmadığı düşünülmektedir. Buradan hareketle Türk toplumu açısından kültürün, soyut bir bütünlük içinde ele alınmasının çağ-kültür-insan ilişkisini çözümlenmede en faydalı ve dengeli ilişkiyi kurabilen yöntemlerden biri olduğu söylenebilir. Çünkü bu anlayışa göre özgün Türk-İslam sosyo-kültürel

sisteminin idealistik özü, insanı, öncelikle yüksek ahlaki değerler taşıması için bu yöndeki iç değerleri ören bir zihniyet eğitimi tabi tutmaktadır. Bu zihniyet eğitimi insana kendi düşünce dünyasında zaten bir madde olgusuna sahip olmanın gerekli olduğu bilinci de öğretmektedir. Bu zihniyet eğitimi ile iç idrakin başarılı olması için zihinsel dünyada zaten bir madde olgusuna sahip olmanın zorunlu gerekliliği ortaya düşünce yolu ile konmuş olmaktadır. Böylece iç dünya ya dayalı soyut bilgi, **aynı anda** hem dünya-madde bilgisini, hemde mana bilgisini **birlikte** vermiş olmaktadır. Dolayısıyla Hıristiyan Batı medeniyet merkezli kültürün maddi ve manevi kültür ayrımının, bu medeniyetin kendi yetersizliğinden kaynaklanan bir anlayışla bunu ortaya koymuş olduğu söylenebilir. Bu açıklamalar çerçevesinde öncelikle *maddeci kültür* kavramının *maddi kültür* olmadığını, maneviyatçı kültüründe manevi kültür olmadığını belirtmesi gerekmektedir (Bilgiseven1992:11) .

Maneviyatçı kültürler, bir kültürde maddi olarak belirtilen şeyleri bile, manevi ve dini zevk hallerine kavuşmaya yönlendirilmiş olan kültürlerdir. Bunların da kendi içinde iki gruba ayrılmış olduğu görülür. Bu gruplardan ilki olan *zahitlik maneviyatçılığı*, ikincisi ise *tam maneviyatçı* kültürdür. Zahitlik maneviyatçı kültür tipinde zihniyet, **tamamen** içe dönüktür. Bu kültür tipi, dünyadaki üretme, tüketim isteği taşıma, kazanma, kar peşinde koşma v.s. gibi dünyanın maddi unsurlarına karşı duyarsız hale dönüşmüş **a-sosyal** insan tipinin yaygınlık kazanmasına yol açan bir niteliği bünyesinde barındırır. Bu kültür tipi ancak belirtilen zihniyete sahip olarak, az sayıda bir insan kitlesini meydana getirmektedir. Fakat bu kitlenin yaygınlaşma ve genişleme göstermesi sonucunda ise tam maneviyatçı kültür biçimine dönüşür ve o zamanda tek taraflı olmanın çeşitli tehlikelerini taşımaya başlar. Toplumun ekonomik kalkınmasının gereğine inanan insan sayısının artmasına bağlı olarak, bu tür insan tipinin giderek sayısı ve etkinliği de azalmaya başlar. Bu kültüre gösterilen tepkilerin büyük çapta olması sonucu, toplum, artık bundan uzaklaşmaya başlar, fakat buna tepki olarak bu sefer, söz konusu ifratlı tipten başka bir ifratlı tip olan *maddeci* kültüre, toplum yönelir.

Maddeci kültür de ise insan tipolojisi, *tamamen* dışa dönük bir tavır ve kimlik ortaya koyar. Bu grupta da üç tali kültürden bahsedilebilir. Birincisini “Epikür” zihniyetli kültür olarak belirtmek mümkündür. Bu kültür anlayışına göre, ihtiyaçların kontrol altında tutulması yerine, tam aksine, dünyevi arzu ve isteklerin yerine getirilmesine yönelik daha büyük bir çaba harcanması önem taşımaktadır. Bunun için de madde dünyasının zenginleştirilmesinin zorunluluğunu bulunmaktadır. Bu zorunluluk, toplumsal “değer”lerin maddeye göre biçimlendirilmesini gerekli kılmaktadır. İkincisi ise, madde dünyasının geliştirilmesi için toplumun ahlaki değerlere olan bağlılığının çok büyük ölçüde artık dikkate alınmaya gerek duyulmadığı kültür tipi olarak belirtilir. Bu kültür tipinde, madde ile mana arasındaki denge mananın kontrolünün lehine

bozulmuştur. Yani artık maddi isteklerin öneminin kaybolup onun yerine mana alanının tamamen hâkimiyeti söz konusudur. Böylece bunlar, adeta mana dünyasını ifade eden “değer”ler olarak kabul görür. Bu kültür tipolojisinin emperyalist uygulama ve istemlere karşı açık olan “değer”leri, toplumsal alanda bir karşılık bulması halinde “iş, iştir” sömürücü zihniyeti çerçevesinde, kendisine yakın durumda olan kimseleri bile emperyalist istismara tabi kılan bir “insan” modelini geliştirmektedir. Bu ise, üçüncü tip maddeci kültürü ortaya çıkarır. Bunda maddi zevklerden kendini uzaklaşmaya yönelik eğitiminin gerekli hatta zorunlu olduğu anlaşılmaya başlanır. Bu yeni durumu (hedonistik) algılayış, **bazı bireyler** üzerinde ahlaki bir idealizmin gerekli olduğu ve buna sahip çıkılmasının zorunluluğuna yönelik inancı geliştirir. **Bu kesim**, “nasihatlerini hep başkalarına” yapmaktadırlar. Ancak bu nasihat özelliklerine, *kendilerinin* uymaması nedeniyle ve asıl yüzlerini toplumun idrakinden kaçırdıklarında, yani sarf edilen sözlerin ve cümlelerin bu nasihat verenlerce yaşanmaması sonucu, “nasihatçi kültür de maddeci kültür özelliklerini aynen devam” ettirdiğini belirtmek mümkündür. Üçüncü ana kültür tipi ise, *karma kültürler*dir. Bu ana kültür tipi de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilkinde, ideal kültürden yani maddi ve manevi kültürlerden birisinin lehine eğilimin görülmesiyle, ideal kültürden bir uzaklaşma başlar. İkincisinde ise tam bir *ideal kültür* özelliği bulunduğundan, bireyin iç dünyası ile dış dünyası arasında bir uyum ve harmoniden söz edilebilir. Kültürün maddi ve manevi değerleri birbirleri ile uzlaştırılmıştır. Kültürün sadece somut olan, maddi unsurlarına sahip olma amacı taşınmamaktadır. Maddi olan şeyler, toplum için yapılacak *fedakârlıkların* bir vasıtası olarak gören üst bir idrak sisteminin, artık bu kültür alt tipinde oluşmaya başladığı görülmektedir. Böylece de bireyin ve toplumun menfaatleri birbirlerine ters değil paralel hale getirilerek, sosyal gelişmenin oluşması sağlanmış olur. Bu yönüyle ideal kültür, insan varlığına en uygun olan normal bir kültür tipi olup, diğer kültürler patolojik tipler olmaktadır (Bilgiseven 1992: 12–13). Özellikle Türk toplumsal yapısı açısından bu kültür tiplerini değerlendirdiğimizde Sorokin’e göre maddeci kültürlerin, bireyci ve tekil olmasına karşın değerlere dayalı idealist kültürün, ahlak, din ve maddeye *aynı derecede* önem vermesinden dolayı bu kültür türü, insanı ortaklaşmacı, dayanışmacı olması yanında onun şan, şöhret, ün ve isim yapma peşinde **koşmamasının** gerekli olduğu düşüncesine yönlendirir. Bundan dolayı *adsızdır*.

Maddeci kültürde her kültürü inşa edici aktör, bireysel adını ve *başarısını* ölümsüzleştirme amacı ve tutkusuyla çalışır. Ortaya koymuş olunan herhangi önemli bir şey, onu ortaya konanın adı ile anılır ve o kültürün tarihine bu yönüyle dikkatle kaydedilir. Buna göre maddeci kültürde en büyüğünden aleni bilinen madrabazlara kadar bütün bireysel eser ortaya koyanlar için *iyi tanınmanın önemli sayıldığı kültürler* olarak belirtmekte bir sakınca bulunmamaktadır.

Değerlere dayalı İdealist kültürde ise kültür ve insan zihniyeti, bireysel olarak ortaya konmuş eserlerin reklâmını yapma yönünde bir eğilim taşımaz. Çünkü ortaya konmuş eserler, ölümlüler (faniler) için değil, Allah'ın şanının yükseltmek için, yani yüksek ideali gerçekleştirmek için meydana getirilir. Bu eserleri meydana getiren insanlar, şan, şöhret elde etmek amacıyla bunları yapma zihniyeti taşımadıklarından, kendilerini şöhrete kavuşturma fikrinden oldukça uzak durmaktadırlar. Böylece **maddeci kültür ile idealistik kültür arasında beliren en önemli farklardan birisi, maddeci kültürden hareket eden kişi kendisini olduğundan fazla göstermeyi önemsemekte ve bu yönde uğraşlar vermektedir. İdealistik kültürden hareket eden kişi ise kendisini gerçekte olduğundan çok daha az gösterme tevazusu içinde olan bir tavır ve davranış içerisinde bulunmaktadır.** Çünkü idealist kültürün eğittiği insanın zihniyeti, artık sadece toplumu için bütün faaliyetlerini gerçekleştirmekte ve zihni de *onu nasıl daha ileriye götürürüm* amacına göre çalışmaktadır. Bu düşüncenin oluşması için de söz konusu olan insan, öncelikle kendinden başlayarak, sahip olduğu imkânları toplumun gelişmesine içtenlikle feda etmektedir. Bu eylemle, idealist kültürü taşıyan insan yüksek bir *sosyalleşme* modeli ortaya koymuş olduğunu göstermektedir. Oysa maddeci kültürde, onun bir gereği olarak, eser vermiş kişileri muhafaza etmeye uğraşı bulunduğundan, bunun doğal sonucu olarak bireyin *şöhret olma ve tanınma* merakını karşılamak için onların eserlerini *abartarak* onları olduğundan çok göstermektedir. Bu yolda da onları, hiç de hak etmedikleri bir üne kavuşturmaktadır. Böylece bu bireylerin egoizmi hızla gelişerek, toplumun kaynaklarını kendi şan ve şöhretleri artırmaya yönelik kullanmakta hiçbir sakınca görmemeye başlamakta olup, bencil ve **a-sosyal** bir insan durumuna gerilemektedirler. Söz konusu kültür de, bu tiplerin sayısını oldukça kabarık göstererek, onları son derece yüksek eserler sunuyormuş gibi tanıtarak, toplumsal bir aldatmacayı ortaya koymuş olur (Sorokin 1972 :220).

Maddeci kültür değer sistemine sahip toplumlar, iktisadi anlamda da olaylara sadece maddi merkezli bakma düzeyinde kalmaktadırlar. Örneğin temel üretim faktörleri olarak belirtilen tabiat, emek, sermaye ve girişimciliğe de bu çerçeveden baktıklarından, bu faktörlerin en uygun bileşimini sağlayan insan emeğine dahi uzunca bir süre, madde merkezli fiziki bir güç çerçevesinde kalan tek boyutluluk içinden yaklaşmışlardır. Bu düşünce, maddeyi sadece *amaç* olarak görme *geriliği* içine itmiştir. Oysa madde, elbette ki gereklidir. Ancak onun, sadece amaç olarak görülmemesi gereken bir *araçsal* rolü de bulunmaktadır. Çünkü insana kendi kültürünü en ileriye götürmek için eşyayı nasıl kullanılacağını öğreten de toplumun **soyut** kültürüdür. Buna göre Weber, tarih ve toplum arasındaki metodolojik ilişkiden hareketle (Ritzer1988:102), bir toplumun ekonomik gelişmesinde, o toplumun *dini* düşüncesi veya ekonomi sisteminin *ahlakının* etkisinin oldukça güçlü olduğunu belirterek (Weber 1964:52), maddenin ancak bir araç, vasita düzeyinde algılanması gerektiğinin

işaretlerini vermiştir. Oysa maddenin rolünü ve önemini gördüğünden daha fazla gösteren onu abartan maddeci kültür, kısmen iktisadi gelişmeyi bir süre için sağlamış olsa dahi toplumlar üzerinde kalıcı ve onu ileriye götürücü etkisi olan sosyal gelişmeyi yeterince sağlamaktan uzaktır (Bilgiseven 1984 :30–31). Böylece kültürü ve değerleri taşıyan sadece sosyal olan insan olup, teknoloji veya maddi araçların ise böyle bir yeteneği ve fonksiyonu bulunmamaktadır (Erkal 1993: 129). Teknoloji ya da maddi araçlar, toplumun soyut değerlerinin etkine bağlı olarak insanın iç dünyasındaki anlamlandırmalara göre biçimlenmektedir. Dolayısıyla maddi olanın (teknolojinin) realitede yapmış olduğu göreve aşırı önem atfederek, onu eserin ortaya çıkmasının asıl sorumlusu gibi görüp gereğinden fazla yüceltmek, büyük bir yanılgı olmaktadır. Buna dayalı kültürel kuram ya da toplum felsefesini geliştirmek ise başta bu kuramların kendisine uygulama sahası bulduğu toplum insanlarını, mutsuz kılmaktadır. Çünkü insan ne kadar farklı kültürde yaşarsa yaşasın “insan” olmasından dolayı his, heyecan, paylaşım, ölüm, birbirine ihtiyaç duyma ve dayanışma içinde olma, sevinç gibi ortak olan zihni veya iç merkezli duyguların etkisinde kalabilmektedir. Maddeci kültürlerde bu duyguların insanı rahatlatması ancak maddeye sahip olmakla sağlanmış olduğundan, bunların kaybı acı, ızdırıp veya intiharlara yol açmaktadır. Oysa idealist kültür anlayışında, başarı sadece maddi tatminde değildir. Bu kültürde amaç, toplumun soyut (iç)ve somut (maddi) değerlerinin birlikte ele alınarak bunların birbirleri arasındaki ”denge”yi bozmadan hem bireyin hem de toplumun eşgüdüm içerisinde kalkınmasını ve toplumun sosyal gelişmesini sağlamaktır. Burada maddede bir kayıp söz konusu olduğunda dahi intihara kadar gidebilen bir patolojik davranışın ortaya konması genel olarak görülmemektedir. Çünkü madde, hayatın temel noktası olarak görülen bir anlam taşımamaktadır. Maddenin hayatın temel anlamı olarak algılanmadığı, onun *biricik* değer taşımadığı idealist kültüre dayalı toplum felsefesi de, bu yönüyle, birey-toplum birliğini ve böylece sosyal gelişmeyi en başarılı bir şekilde gerçekleştirmektedir.

1.2.3. Kültür–Zihniyet ve Ahlak Etkileşiminin “Toplumsal Kişiliğin” Oluşmasındaki Rolü

Bir kültürün genel eğilimleri, bireylerin faaliyetleri veya onların sosyal olaylara karşı tutumlarını oluşturmada etkilidir. Bu eğilimler kültürün gözle görülmeyen soyut “değerleri” vasıtasıyla gerçekleşir. Bir kültür, genellikle ölçülerini tam olarak belirlenmiş bir düşünce ve eylem modelini temsil etmiş olduğundan, bu model de kültürün eğilimlerinin arka planını oluşturan soyut değerlerden meydana gelmektedir. Dolayısıyla kültür, insanın davranışlarını belirlemeden önce insan *zihni* ve düşünce boyutundaki tasarımları ile ilgili olduğundan, *zihin* kavramını kısaca ele alıp bunun kültürel davranışların ve tavır alışların üzerindeki temel etkisine dikkat çekmek gerekmektedir.

Psikolojik bağlamda, “insanların zihinleri şimdiki zamanın kuşatması altında olsa da düşünceler, tarihsel bir perspektif içinde oluşur. Her bireyin tarihsel perspektifi, edinilmiş bilgilerden, kişisel anılardan ve onların psikolojik yansımalarından oluşur. Şimdiki zamanın olaylarıyla karşılaşan insanların tutumları, görüşleri, reaksiyonları ve genel olarak davranışları bu tarihsel perspektif içinden süzülerek ortaya çıkar”. İdeolojik bağlamda ise zihin işlevi psikolojik bağlamdaki etkiden farklı tezahür etmektedir. Buna göre “her kişinin yaşadığı hayatın kendine özgü biçimlenmesi, sosyal hayat içindeki konum, genetik yapıdaki farklılık ve genetiğe bağlı mizaç farklılıkları ve sonuçta zihinde oluşan psikolojik yansımalarındaki farklılık nedeniyle, her bireyin tarihsel perspektifinde ortak alanda ayrı kişisel bir alan vardır” (Özakpınar 2007: 22). Böylece insan, değere özgün bakışı açısını kendi bireyselliğinden hareketle neyin değerli ya da neyin değerli olmadığını farkına varmış olur. İnsanın davranışlarının biçimi ve ayrıntıları çok çeşitli olsa dahi insan, o davranışının toplumsal-kültür temelleri bellidir. İnsan bu temel esaslara göre davranışını gerçekleştirir. Kendisi için değer taşımayan bir davranışı yapmaktan da uzak durur. (Özakpınar 2002: 324). İnsan için hem bireysel olarak hem de toplumsal olarak bu kadar önemli olan değerler sistemi, her mekân ve çağda bir inanç (iman) kaynağından beslenmiştir. Günümüze değin var olmuş bütün medeniyetler, bir inanç (iman) kaynağının beslemiş olduğu ve ona bağlı olarak oluşan bir **ahlak** nizamına göre hareket etmişlerdir (Özakpınar 2002: 325).

Ahlak ise öncelikle insan davranışları ile ilgili olduğundan, o; insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla konmuş olan kuralların bütünü şeklinde ifade edilmektedir (Güngör1995:11-12). Sosyolojik açıdan ahlakta önemli olan, toplumu oluşturan bireylerin ortaklaşa benimsemiş olduğu kuralların olmasıdır. Bu kurallar ki onlar, inançların ve ahlak düzenleri olup bunların her biri, onu benimseyen toplumun temelini meydana getirmiştir (Özakpınar 2002: 325). Böylece bir toplumdaki inançların ve ahlak düzeninin belirlemiş olduğu kültürel şartların bütününe, tüm toplum kesimlerince “şey”leri aynı biçimde görme ve bazı belirli durumlarda da aynı davranışı ortaya koyması, özgün *kültürel kişiliği-temel kişiliği* ortaya çıkarmaktadır. Buradan zihniyet kavramına geçildiğinde ise onun içselleştirilmiş kültür ile iç içe olduğu görülmektedir.

Konunun zihniyetle olan ilişkisini derinleştirmeden önce zihniyetin tanımına bakmak gerekir. Zihniyet *”algılama, anımsama, düşünme, değerlendirme ve karar verme süreçlerinde rol oynayan yetiler bütünü. Yansımaları duyuları, alguları, duyguları, bellek, arzular, çeşitli usavurma biçimleri, güdüler, tercihler, kişilik özellikleri ve bilinç dışı gibi oluşumlarda görülür”* (Ana Britannica C:32, 397:1994).

Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise zihniyet, “bir toplum veya toplulukta bireylerde görüş ve inanış etmenlerinin etkisiyle beliren düşünme

yolu, düşünüş biçimi” (Türk Dil Kurumu Sözlüğü C:2, 1988: 1674) şeklinde tarif edilerek, zihniyet düşünce ve bilme ile açıklanmaktadır.

Zihniyeti, “zihin faaliyette iken içinde bulunduğu ortam diye” ifade edebiliriz. Birey varlığı hep bu bakış açısından yaklaşır (Öner 2005:145). Bir başka tanıma göre de zihniyet, “genelde bir toplumun kendini ve çevresini bir algılama biçimidir. Sosyal yapıda kognitif alana denk düşmektedir”. Bundan dolayı sosyal analizde “anlamak” için büyük bir önem taşımaktadır (Aydın 2004;132).

Bir başka tanıma göre de zihniyet, “insanların benimsedikleri hareket ve davranış normlarının, söz ve deyim halinde ve çoğu kere telkin yollu açıklanışı, bir bakıma genel de hepsi de belli bir bakış açısından bütünleşmiş haliyle sürdürülen değer hükümleri, tercih ve eğilimler toplamıdır” (Ülgener 1983: 19).

Zihniyet kavramı bünyesinde “dünya görüşü”nü taşımasından dolayı, sosyal çevreyi meydana getiren olgulara karşı “tutumlar”ı, bir başka deyişle tavır alışları geliştirmektedir (Mucchielli 1991:17). Zihniyeti bu yönünden dolayı, toplumsal faaliyetlere dönüşmüş davranışlar olarak da belirtmek mümkündür. Zihniyet, bütün bu açıklamaların yanında bir inanışlar sistemine bağlı olarak psikolojik temayüllerin bütünü olma özelliğini de taşımaktadır. Bu inanışlar sistemi, “şey”lere anlam kazandıran bir dünya görüşünü de beraberinde getirir. Söz konusu bu sistemin, davranışları harekete geçirerek onun eylem olarak gerçekleşmesinde yönlendiriciliği ve bundan daha ötesi olarak belirleyiciliği bulunmaktadır (Mucchielli 1991: 18). Böylece zihniyette; düşünüş biçimi, düşünce yolu zihin, gizli ahlak, kognitiflik, anlama, dünya görüşü, tutumlar, “kendine göre” anlama ve bilme ihtiyacına ayrıntılı biçimde cevap verme özelliği bulunmaktadır.

Bir toplumsal grup, bir yönüyle değerlerden kurulu olması, diğer taraftan da içkin kültür dünyası ile ilişkisi nedeniyle hem dış dünyayı hem de iç dünyayı birlikte içermesi nedeniyle zihniyetin de bu iki yapıyı birlik ele alma özelliği bulunmaktadır. Zaten sadece akıl, duygular ve hayal etme gücünün (subjektif mahiyet) belirleyici yönlendirmelerinden veya etkilerinden bağımsız bir sosyal eylem ya da sosyal fiili gerçekleştirmeyi düşünmek pek muhtemel olmadığı gibi, madde dışı fikir ve düşünceden uzak olan eylem ve fiiller de söz konusu olmamaktadır (Bertrand 2001:65). Bu nedenle toplumsal yapının da en aktif unsurunun insan olması ve onun tavır ve davranışlarının özünde ve yapısında zihniyet özelliklerini aramak gerekmektedir. Zihniyetin bu **soyut** ve **somut** davranış ilkelerinin **birlikteliğine** uygun bir yaşama tarzının toplumda ortaya çıkmasında en belirleyici etkenleri Ülgener, *İktisat ahlakı ve iktisat zihniyeti* kavramları ile belirtmektedir (Şimşek 2007:209).

İktisat ahlakını, sosyal yapıda uyulması istenen normların ve davranış kurallarının tamamı şeklinde belirtilir. İktisat zihniyeti ise, bireyin gerçek davranışında sürdürmüş olduğu değer ve inançların bütünüdür. *İktisat zihniyeti* tanımında ifade edilen değer, inançlar, sadece içedönüklük noktasında ele alınmamaktadır. İç dünyada bulunan “değer ve inançların, özüne uygun olarak bireyin dış dünyadaki davranışlarında ve onun yaşama tarzı üzerinde çıplak gözle görülebilmesidir” (Şimşek 2007:209–210).

“İktisat zihniyetinin ve iktisat ahlakının toplumların özgün değer ve ahlak anlayışlarına bağlı olarak geliştiğinden, herhangi bir nesneye karşı *farklı toplumlarda* bireyler, birbirlerinden farklı kültür ve zihniyet etkileşimini ortaya koyarlar. Bu farklılık, davranışların ortaya konmasında kendini gösterir” (Şimşek 2007:210). Toplumsal alandaki davranışların da en güzel biçimde atasözü ve deyimlerde kendini göstermesi, konunun zihniyet boyutunu ortaya koymasından oldukça dikkat çekicidir. Örneğin Türk toplumunda “ak akçe kara gün içindir” atasözü Türk toplumunun iktisat ahlakı ve iktisat zihniyetinin değerlendirilmesinde bir bakış açısı verebilmektedir. Çünkü **Ak akçe** kara gün içindir sözü, iktisat ahlakı açısından s temiz ve meşru, helal kazancı temsil etmektedir. Bireye anti tekelci bir zihniyete dayalı gelir sağlamayı ve bu ahlak anlayışı içinde üretmeyi teşvik ederken (iktisat zihniyeti), aynı zamanda geleceğe yönelik minnetsiz yaşamanın da zihni ölçülerini ortaya koymaktadır. “Cömertler Cennetin kapısını açar” sözü de Türk toplumundaki cömertliğe bakışı ifade eden önemli bir iktisat ahlakı kavramıdır. Böylece cömert olma Türk sosyo-kültürel yapı da toplumsal birliği, sosyal dayanışmayı, diğergam toplum tipini, anti-tekelciliğe dayalı ahlak ve zihniyet dünyasını ifade etme özelliği bulunmaktadır. Cömertlik iktisat ahlakının, Türk ve Batı kültürlerinde de farklı iktisat ahlakı ve iktisat zihniyetini ortaya koymaktadır. Türk sosyo-kültürel sisteminde “cömert” olma, toplumsal zihniyet açısından övülmüş iyi ve güzel ahlaklı olmanın ve yüksek bir sosyalleşmenin bir göstergesi durumundadır. Örneğin Türk bireyi, bir yemek ikram etme, hediyeye alma, v.s.gibi cömertçe **somut** davranışı, **soyut** değerlerin (içe yönelik) etkisiyle oluşturduğu söylenebilir. Bundan dolayı ikram etme ya da hediyeleşme gibi bir tutumun da, bireyler arasında sevgi akışı, dayanışma hissi, birlik, beraberlik gibi *yüksek sosyalleşmeyi* ifade eden davranışlar ortaya koyarak, toplumsal bağların güçlenmesi sağlamış olmaktadır. Aynı zaman sürecinde Batılı maddeci değerlerle zihni örülmüş birey için bu tür davranışların hiçbir iktisadi anlamı olmadığından, bunların toplumsal anlamda bütünleştiricilik, birleştiricilik bağlamında yerinin olmadığı ifade edilebilir. Çünkü Batılı bireye göre, Batılı bireyin elde etmiş olduğu gelir sadece **kendisinin**dir. Onu kimse ile paylaşmamak rasyoneldir. *İkram etme veya hediyeye alma v.s.* gibi davranışlar, iktisadi anlamda bir emek sömürsü ilişkisidir. Böylece örneğin cömertlik ahlakından –kültüründen mahrum kalan Batılı bireylerin, birbirlerine karşı sevgi akışı hissetmemeleri, dayanışmadan uzak kalmaları, yabancılaşma, anomi,

uyuşturucu, yüksek oranlı intihar vakaları v.s. gibi sosyo-patolojik hallerin ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir. Bunlar ve benzeri özelliklerden dolayı Batılı bireylerin toplumsal ilişki kurma açısından da, Türk toplum değerlerince *a-sosyallik* ilişkisi içinde bulduklarından dolayı (ki bunlar, ait oldukları maddeci kültürün değerler sisteminin ahlak ve iktisat zihniyetine göre davranış geliştirdiklerinden) atomize olmuş, egosantrik insan tipini yaygınlaştırmıştır.

Girişimci birey açısından da bu tür bir mukayese, iktisat ahlakı ve iktisat zihniyeti farklılığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Türk sosyo-kültürel sistemi iktisat ahlakı, girişimcinin *üretim ve/veya üretme zihniyetine* sahip olması gerektiğini belirtir. Ancak bu *üretim zihniyetine* sahip olurken de, bireyin iç dünyasını başıboş bırakmayan bir ahlak anlayışını ortaya koyar. Buna göre bireyinden dürüst, adaletli bölüşümü sağlamasını, istihdam ettiği insanın "insan hakkına" aşırı dikkat etmesini, sürekli yeniliklerin peşinde koşmasını, yapıcı rekabet anlayışı taşıması gibi sosyal bünyede *birlik ve denge* sağlayıcı bir iktisat ahlakının ilkelerine sahip olmasını ister. Girişimci ait olduğu iktisat ahlakı iç örgüsünün oluşturduğu iktisat zihniyeti ile ayrıca anti –tekelci bir sermaye zihniyetini de taşır. Çünkü bu iktisat ahlakı anlayışına göre, emek sömürsünün toplumsal adaletsizlikliğe yol açması sonucu; gelir dağılımının bozulması, toplumdaki varlıklı kesimlerle yoksul kesimler arasındaki uçurumun artması (ki o, toplum kesimleri arasında sevgisizlik, kin ve birbirlerini düşman görme oluşur) ile toplumsal "**bir**"liğin tehlikeye düşmesi, sosyal çözülmenin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Tekelci iktisat zihniyeti, aynı zamanda *insanlar* ve toplumsal gruplar arasında bir ayırıcı sınıf ilişkisini de beraberinde taşır. Bunun toplumsal sonuçları ise; anomi, yabancılaşma, egosantrizm ve sermaye düşmanlığı gibi sosyo- patolojik durumlarının ortaya çıkmasına bağlı olarak "çatışma" kültürünü ve toplumsal "dengesizlik" lerin oluşmasıdır. Oysa Batılı girişimci birey, maddeci iktisat ahlakından hareket ederek iktisat zihniyetini, bireysellik, tekellilik üzerine kurgulamıştır. Bu zihniyet anlayışı, iktisadi ve buna bağlı olarak siyasal anlamda, sermaye sahibi girişimcinin bir takım sınıfsal ayrımcılığı artırıcı yöndeki davranışları, lehine ortaya koymasını meşru görmektedir. Maddeci kültüre mensup Batılı girişimci tekelci, kar anlayışı ile toplumdaki adaletli bölüşümün ortadan kalkmasına neden olduğundan, bireyler ve toplumsal gruplar arasındaki dengesizliklere ve sosyolojik içerikli çatışmaların görülmesine neden olmaktadır. Bu da maddi "güç"e ulaşmış egosantrik davranış geliştiren girişimcinin, toplumun diğer grup ve bireylerine karşı kendisini farklı, üstün görmesine yol açması sonucu toplumsal birlikten uzak bir sosyal yapının ortaya çıkmasını desteklemiş olmaktadır. Böylece maddeci merkezli bir iktisat ahlakının bireyci merkezli bir iktisat zihniyetine dönüşmesiyle, batı medeniyeti, kendi zihniyet tasarımı ortaya koymuştur.

Sonuç itibarıyla kişi ve toplumların zihin yapılarını inşa eden o toplumun değerler merkezli sosyo-psikolojik etkileri sonucu gelişen bireysel davranışlar, toplumdaki iktisat ahlakı ve iktisat zihniyetinin de farklı olmasına neden olmaktadır. Batı medeniyeti, maddi temelli (kapitalizm-liberalizm) dünya görüşü ve bunu destekleyen “ekonominin içine girmiş”, onun belirleyiciliğinde, önderliğinde kalan, kâr maksimizasyonu ve güç ilişkisinin yönlendirdiği sekülerleştirilmiş bir *hıristiyanlık* inancının olduğu söylenebilir. Batı medeniyet tarihinde güç, teknik gelişme tarafından desteklenmiştir. Batı toplumunda güç vasıtasıyla ile dayatma ve organizasyon anlayışının topluma hâkim olmasını sağlayan ilk unsur olduğu söylenebilir. Bu güç ile dayatma ve organizasyonun bileşimi, toplumu ileriye götürmüştür. Ancak söz konusu ilerlemenin de zorlama, baskı, istismar, yıkım şeklinde gerçekleştiğini de yine batı tarihinden öğrenilmektedir (Mills 1964;126). Böylece Batı medeniyetinde, bu iki ana olgunun (kapitalist güç-hıristiyanlık) ekonomi kurumunun önderliğinden hareketle, bu etkinin sanayi ve üretim hayatına yansımaları ile birlikte bunların üzerine oturmuş bir *iktisat ahlakı* ve iktisat zihniyeti oluşmuştur. Böylece Batı medeniyetinin “güç” merkezli bir toplum felsefesine sahip olmasının kendi kültür dairesi içinde rasyonel araçları oluşmuştur. Bu araçların temel parametresi ise kapitalist iktisat anlayışının inşa ettiği *bireyci zihniyet* sonucu Batı medeniyeti, bu bireyi için toplumun genelini adeta feda ederek, toplumun geneli içinde çok az bir grup olan tek boyutlu madde merkezli kapitalist girişimci-bireyin lehine toplumsal “dengesizliği” besleyen bir kültürel-yapısal özelliğini oluşturmuştur. Türk sosyo-kültürel sistemi ise Batı medeniyetinin bu ayırıcı ve dengesizlik üretici toplumsal-kültürel özelliklerini *toplumsal huzursuzluğun kaynağı* gören bir medeniyet tasarımıyla hareket ederek, *birey-toplum “denge”*sine dayalı dayanışmacı toplum felsefesini ortaya koyan bir iktisat ahlakı ve iktisat zihniyetine sahip olan toplumsal katmanları geliştirmiştir. Buna göre birey, toplum menfaati için feda edilmedi gibi toplumun menfaatini sağlamak için de kendisi feda edilmemektedir. Çünkü **insan** toplumun ana temelini oluşturmaktadır. Bundan dolayı Türk toplumunun özgün kültürel yapısında insan, ekonomi kurumunun materyalistleştirici etkisinden bağımsız bir şekilde zihniyeti inşa edilir. Yani Batı medeniyetinden bir başka sosyo-kültürel dinamiklere sahip olan Türk toplum yapısı ekonomi kurumunu, kendi merkezinin belirleyiciliğine yani önder kurumu olarak ele almaz. Bunun yerine inanç kurumunu kendi merkezine alarak bu kurumun inşa ettiği zihniyetle, ekonomiyi yönlendirir ve insanını da buna göre eğitir. Böylece bu toplumsal yapının ideal anlayışında insan zihniyeti madde+mana bütünlüğünü aynı anda idrak eden iki boyutlu olma özelliğine sahiptir. Bu ise, her çağ ve zaman anlayışında özgün Türk insan tipinin tek boyutlu materyalist batı insanına göre çok daha geniş dünya ve ötesi anlayışa, zengin bir bilince, dengeleyici insan-toplum kaynağını kullanmaya, gelişmeci hayat kavrayışına ve verimli bir ekonomi-toplum-insan ilişkisinin kurulması kapasitesine sahip

olduğunun işaretlerini vermektedir. İnsanı bu denli gelişmeci, zengin, yüksek kapasite taşıyan bir noktaya getiren değerler sistemi ise zaten kendi alternatiflerine karşı; çağı, insanı ve eşyayı düzen ve denge adına kullanmada çok daha güçlü olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Türk ve Batı sosyo-kültürel yapılarının birbirlerine göre *farklı* toplumsal zihniyet anlayışlarının belirginliği, bu kültürlerin bireylerinin de tavır ve davranışlarını dolayısıyla medeniyet tasarımlarını farklı kılmaktadır.

1.2.4. Kültür-Zihniyet Ahlak Etkileşiminin Sanayi Olgusu Üzerindeki Etkisi

Bir toplumda soyut değerler merkezli kültür-zihniyet ilişkisi, bireylerin somut toplumsal alanlardaki ilişkilerini, tutumlarını ve davranışlarını ortaya koymada belirleyicilik taşımaktadır. Kültür-zihniyet etkileşimi, bireylerin maddi alanda özellikle de reel üretim, sanayi ve sanayileşme konularındaki tutum ve tavır alışlarını yönlendirmektedir. Bu çerçevede bireylerin iç dünyalarındaki değerlerin, realitede hayata geçebilmesi için onun maddi gerçeklikle destekleniyor olması gerekir. Bir kültürün yükselebilmesi, hâkim bir medeniyet kurabilmesi için öncelikle genelde sanayi gücüne, özelde de askeri endüstriyel güce ulaşmış olması zorunluluğu bulunmaktadır. Böylece sanayi olgusunu, öncelikle toplumun kültür-zihniyet dünyasına bağlı olarak ele alma ihtiyacı bulunmaktadır. Buna göre de “sanayi”yi bir “olgu” olarak ele aldığımızda, onun iktisattan ziyade ondan daha geniş olan sosyolojik yönünün ağırlıklı olduğu görülmektedir. Çünkü sanayi olgusunun, bir toplum için, o toplumun *toplum felsefesini*, dünyadaki diğer toplumlara göre daha öne çıkartmadaki ihmal edilemeyecek *araçsal* önemi bulunmaktadır.

Sanayi kavramı temelde bir şey üretme, bir eser oluşturma ve bunun için gerekli olan “bilgi, beceri ve tecrübeye sahip olma anlamına geldiği gibi, aynı özelliğe sahip iktisadi malları üreten girişimciler grubuna verilen isim” biçiminde ifade edilir (Şimşek 2008:326). Sanayicilik ise işbölümü, kültürel rasyonalizasyon, fabrika sistemi, makineleşme, uluslar arası ölçeklerde bilimsel metotların takip edilmesi, zamanı disiplinli olarak kullanma, tehir edilmiş doyum, bürokrasi ve onun kurallarına göre yönetim anlayışının benimsenmesi, coğrafi açıdan hareketli işgücü gibi pek çok belirgin özellikler sahip sanayiciliğin, Batı medeniyetindeki pozitivist-rasyonalist algılamaya göre oluşan bir *bütündür* (Marshall 1999:195).

Sanayinin bu türlü somut açıklama ve tanımlara rağmen onun asıl önemi, sosyolojik olmasından gelmektedir. Bu önemde onun, toplumsal değerlere dayalı olarak *tasarımlanıyor* olmasında yatmaktadır. Buna göre sanayi, bir sosyal yapıda ki; büyümede, toplumsal kültürün gelişmesinde ve

kalkınmada o toplumun temelini oluşturduğundan (Kılıçbay 1991: 408) iki yönlü olarak ele alınmasının gereği bulunmaktadır.

Sanayi kavramı ve onun *olgusal* boyutu, toplumların zihniyet dünyasını ifade etmesi bakımından da oldukça önemli sosyolojik işaretler sunmaktadır. Örneğin maddeci kültüre sahip Batı medeniyetine göre, maddi olan ile medeniyet arasındaki ilişki çerçevesine göre, sanayinin tek boyutlu içeriği vardır. Oda reel üretimin gerçekleşmesindeki yapmış olduğu görevdir. Buna göre Batı kültür–zihniyet dünyası bağlamında, ileri toplum olma kavramını ifade eden ana açıklayıcı unsur sanayi olgusudur. Sanayinin de tek gerçeği, üretimin sermaye yoğun merkezli fabrika makinesi ile gerçekleştirilmesi olarak ifade edilir (Quataert 1999; 32-33) ve o, *az emir çok itaat* çerçevesindeki girişimcilik organizasyonu (Bendix 1964:303) şeklinde açıklanır.

Batı medeniyeti için sanayinin, ana *belirleyici* toplumsal etkisine bağlı olarak, N.Elias sanayiye; Batılı davranış kurallarını ve onun dünyaya bakışı olarak belirtirken buna ilaveten de, Batıyı diğer toplumlardan belirgin biçimde ayıran unsurların tamamını, Batı dışı toplumlara karşı kendi üstünlüğünü kurma olarak değerlendirir (Göle 1999: 73).

Bütün ahlak sistemlerinin hepsinde görülen “ortaklık”, toplumun oluşmasının ve istikrarını sağlayan kurallar getirmesidir. Meydana gelen bu kurallarda, bir değerler sistemine göre düzenlemektedir. Toplum üyelerini ruhunda değerleri devamlı kılan ana kaynak ise inançtır. (Özakpınar 2002: 326). Buna göre bir toplumdaki kültür-zihniyet-ahlak etkileşiminin sanayi olgusu üzerindeki etkisinin de, o toplumun soyut değerlerini taşıyan bireyin iktisat ahlakı ve iktisat zihniyetinde daha net olarak görmek mümkündür. Örneğin idealist kültür sürecinin yaşandığı yükselme dönemi Osmanlı- Türk sosyo-kültürel sistemi, devletin siyasal üstünlüğünü, biricik sanayi organizasyonu olan küçük ve orta ölçekli işletmelerin (ahilik kurumu) kendine has işleyişine bağlı olarak özgün *sanayisini* kurmuştur. Bu özgün sanayi, devletin diğer toplumlara karşı siyasal üstünlük kurup onları kontrolü altına almasının maddi gerekliliği sağlayan askeri endüstriyel sanayiye kurmuştur. Ancak bu sanayi, Osmanlı sanayi girişimcilerinin birbirleri arasında haksız ve acımasız rekabet, tekel kurma gibi olumsuz iktisat zihniyeti özelliklerini taşımamıştır. Bunun tam aksi olarak, bu girişimciler; şefkatli olma, kötülüğe iyilikle cevap verme, alçak gönüllü olma, egosantrik sanayici zihniyeti taşımama, zengin girişimci için daha alt gelir grubundaki kimseyi hiçbir nedenden dolayı onu hizmetinde kullanmayıp istismara yönelmeme, dostluğa ve kardeşliğe önem verme, onların işlerini gönülden yapma, dostları istemeğe muhtaç etmeme, onları özür dilemek zorunda bırakmama (Demirci 1996: 46–47) gibi iman ile maddeyi (para) dengeleyen, kültür-zihniyet içerikli iktisat ahlakı ve onun belirleyiciliğinde, bu değerlere uygun iktisat zihniyetini ortaya koymuşlardır. Bu sanayi zihniyetinin *dengeli* toplumu oluşturmasına bağlı olarak, Osmanlı toplumu “yükselme”

dönemini yaşamıştır. Zamanımızda ise Batı Hıristiyan liberal-kapitalist iktisat politikalarının geliştirdiği zihniyet anlayışından etkilenme çerçevesinde, Türk KOBİ girişimcileri, bir taraftan “inanç (iman) ile parayı aynı yoğunlukta tutabilen dengeyi kuramadıklarından, diğer yandan da firmaların kapitalist bir firmanın davranış kalıbı olan kâr maksimizasyonu gerçekleştirme anlayışının dışında hareket etmiyor olmaları”, yani Batılı kapitalistler gibi davranabilen firma karakteri taşımaları, bu işletmelerin geleneksel Türk-İslam kültür dünyasının ekonomik zihniyet anlayışından modern Batı medeniyetinin ekonomik zihniyet anlayışına doğru bir geçişin olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekici bulunmaktadır (Şimşek 2008:342). Öte yandan Türkiye’deki *büyük sanayi* girişimciliği ise doğrudan Hıristiyan kapitalist-liberal iktisat ahlakı ve onun oluşturduğu zihniyet çerçevesinde, sanayi girişimcilik faaliyetlerini gerçekleştirmekte olduğu görülmektedir. Bu kaprisli, ani ve normal sermaye artırma süratinin dışında, çabukça kar peşinde koşan (Ülgener 1983: 56) maddeci değerler çerçevesinde oluşan iktisat ahlakı, dayanışmacı olmaktan çok bireysellik, diğergamcı kardeşlik” yerine egosantriklik ve atomizasyon, anti teknelci sanayi anlayışı yerine teknelci olma, adaletli bölüşüm yerine sadece sermaye sahibi girişimci grubun lehine bölüşüm üzerine kurulmuş yeni bir Batılı kültür-zihniyet dünyası değerlerinden beslenen seküler anlayış taşıyan bir sanayi girişimcisinin tutum ve davranışları ortaya çıkmaktadır. Zihniyet farklılaşması açısından Türk toplumunun her iki döneminin sanayi ve sanayici zihniyeti karşılaştırması da açıkça göstermektedir ki **sanayi olgusu**, bir toplumdaki kültür-zihniyet dünyasının ortaya koymuş olduğu ahlak anlayışı ve toplum felsefesi ile açık bir ilişki içinde bulunmaktadır.

Sonuç

Bir toplumun işleyişindeki düzenlilik, gelişmesindeki başarı, hep sahip olmuş olduğu toplum düşüncesinin içerisine bağlıdır. Bu toplum düşüncesinin başarısı ise, o toplumun kültür-zihniyet dünyasına azami ölçülerdeki uyumluluğu ve özgün insan inşası ile sağlanmaktadır. Toplum düşüncesinin medeniyet kurmadaki başarısı da, toplumun hem madde hemde mana değerlerini aynı anda bunları birbirinden ayırmaksızın ele alabilen, ”birlik” idraki içerisindeki bir kültür ve zihniyet tasarımı rehberliğine bağlı olmaktadır. Dolayısıyla bir medeniyetin yükselmesindeki en önemli unsurun *değerler ile madde* arasındaki ilişkiyi en akılcı ve verimli bir şekilde kurabilen yüksek vasıflı, özgün değerlerine karşı **samimi olan ve onu analitik bir bilgi ile içselleştiren, gelişmiş bir idrak kapasitesine** sahip insan unsurunun, yüksek etki gücü oluşturmaktadır. Değer-ahlak-madde bileşimini en ideal biçimde geliştiren bu yüksek ruhlu/gelişmiş idraki kapasite sahibi **insan**, toplumuna asgari olarak; tarih felsefesi, sosyoloji, zihniyet, toplum psikolojisi, iktisat ve kültür-sanayi ilişkileri çerçevesinde insan-madde, insan-toplum ve insan-mana

etkileşimini **aynı anda** ele alan disiplinler arası sistemli bilgi üreten bir toplum tasarımı ile medeniyetini zirveye ulaştırabilmesinin yollarını araması gerekmektedir. Aksi halde bu yüksek ruhlu/gelişmiş idraki kapasite sahibi **samimi insan** unsurunun inşa edilememesi ya da onun yitirilmesi sonucunda ise medeniyetinin çökmesi ya da gerilik içinde bulunması kaçınılmaz olmaktadır. Bu bağlamda kendi özgünlüğü içerisinde Batı medeniyetini gelişme sürecinden itibaren ele aldığımızda; Aydınlanma çağının hümanist düşünürleri öncelikle insan ego'sunu özgürleştirmekle işe başlamışlardır. Bu çerçevede insan akılçılığını, ilahi süper ego'ya bağımlı olmaktan kurtarmakla ilgilenmişlerdir. Buna göre akıl, insanın ve diğer her şeyin ölçütü, bilginin biricik kaynağıdır. O, "ilk" olup, varlık nedeni ve tek yaratıcı güçtür. Artık insan Tanrı ile irtibata geçmeyecek, doğayla temasa geçecektir. Bu toplumsal düşünce gelişmesi çerçevesinde, insanda artık kendisi ile yüzleşmiş yeteneklerinin, koşullarının ve sınırlarının araştırılmasına yönelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda siyasi, ekonomik gerçekliğin en önemlisi de en üst düzeyde örgütlenmesi olan devlete yönelik yeni bir entelektüel ilgisi başlamıştır.

Yeni aydınlar, bilimin, doğanın anlaşılmasını için tek doğru yaklaşım olduğunu belirttiklerinde, aynı zamanda Batılı kapitalist girişimci de, üretimi artırmak ve karı en yükseğe çıkarmak için bilim adamına yönelmiştir. Bilimin üretim sürecine ve iş örgütlenmesine uyarlanması sonucu, sanayi büyük bir itici güç kaynağına kavuşmuş olup böylece de oldukça gelişmiştir. Üretimin makineleşmesi, dolayısıyla daha büyük sayıda işçinin ve daha büyük oranlarda aygıtın devreye girdirilmesi sonucu iş ve ticaretin, matematik ve istatistikî yollarla kontrol altına alınması ihtiyacını ortaya çıkardı.

Önceki yüzyılların birikimli etkisinin ağırlıklı olarak 18.yüzyılda somutlaşmaya başladığı Batı toplumu düşünce dünyasındaki değişim, Batı medeniyetinin taşıyıcısı insanını, insan-madde, insan-insan etkileşimi rasyonalist-mekanistik bir çerçeveye oturmaya başlamıştır. Bu zihinsel değişimi, birey bağlamında batılı insanı bencil ve menfaat merkezli bir iktisat zihniyetine büründürmüştür. Bu değişim aynı zamanda söz konusu zihniyeti gerçekleştirmek içinde; ticaretin özgürleşmesini, ticaret-sanayinin egemenliğinin sağlanması için de tekelci iktisat ahlakına sahip olunmasının kendince meşru temellerini geliştiren Batılı iktisat düşüncesini, modernliğin biricik yolu olarak gösterme gayreti içine düşmüştür. Ayrıca ekonominin hareketlerinin tabiat kanunlarına göre kurgulanması, ekonomik hayatta haksızları ve aşırı maddeleşme tabularını ortaya çıkardığı gibi onun yanında insan iradesi ve ahlakının da kanunlarının bulunmasını dikkate almamayı gerekli görür. Oysa ahlak kanunları, sosyal alanda görülen haksızlıklara, adaletsizliklere ve sefaletlerle mücadele edilmesinin gerekliliğini vaaz eder.

Buna göre günümüz Türk toplumunun soyut değerleri ile somut değerlerinin "bütünlük" içinde akıl, bilim ve duygunun birbirleri ile

kaynaşmasını mümkün kılabilen, medeniyet-kültür bütünleşmesini “birlik” içinde sağlayabilecek olan bilimsel bilgiye dayalı **yeni bir toplum düşüncesi anlayışından hareketle**, karşı karşıya kalmış olduğu sosyolojik sorunları aşabileceği düşünülmektedir. Ancak bu yolla pozitivist felsefe içerikli kapitalist-liberalist Batı sosyal bilim paradigmasının kuşatıcılığına şüphe duyularak, kültürün özüne uygun özgün sosyal bilim paradigmasının Türk toplumu açısından geliştirilmesi mümkün olabilmektedir.

Başta sosyal bilim anlayışı olmak üzere pek çok alanlarda özgünlüğü yakalayamayan hiçbir toplumun, dünya üzerinde medeniyetler-toplamlar arasında liderliği yakalaması söz konusu olamamaktadır. Buna göre Batı medeniyetinin 18.yüzyıl da aklı ilahlaştırıcı paganist deyimini ile) Aydınlanma felsefesinin 19.yüzyılda Pozitivist felsefeye dönüşmesi ile onun tek boyutlu madde merkezli kapitalist-liberalist sosyal bilim anlayışına dayalı toplum düşüncesini oluşturmuştur. Günümüz Türk toplum düşüncesinin bunu çağdaşlık adına tek çıkar yol şeklinde benimsemesi halinde ise, kendi sosyal yapısının özgünlüğünü yitirebilme ve yeni lider bir medeniyet inşasını gerçekleştirememeye tercihinin yönelme gibi bir olumsuzluğun içine girmiş olduğu ifade edilebilir. Batı medeniyetinin toplum düşüncesini tek çıkar yol olduğu yaygın görüşü ise Türk toplumunun tarihsel, toplumsal, kültürel içerikli yapısal özelliklerinin, çağdaş sosyal bilim paradigması ortaya koymasına karşı duyulan **yetersizlik** ve **güvensizlik** hissine bağlı olarak geliştirmektedir. Bu bir düşüncüyü tek taraflı ve yazgıcı bir anlayışla ileri sürmek ise, esasında, özgün kültürün özelliklerini ve onun sosyal bilim anlayışını oluşturmadaki güçlü kültürel arka planı yeterince kavrayamama anlamını ortaya çıkarmaktadır. Bu değerlendirmeler aynı zamanda bilim dışı olma yani bilimsel olmaktan çok, ideolojik içerik yönü güçlü olan bakış açılarını ifade etmektedir. Böylesi bir olumsuz anlayışın bulunmasına karşın o zaman yapılması gereken şey, Türk sosyo-kültürel sistem özelliklerini yeni bir yoruma tabi tutmanın ve buna dayalı özgün sosyal bilim paradigması geliştirmede yoğunlaşılması gerekmektedir. Bunun ortaya konmasının temel koşullarından birisi de, Türk bilim insanlarının özgün kültürel özelliklerini tarih, kültür ve toplum felsefesi bağlamında analitik bir kavrayış ile ele alan bir yaklaşım içinde bulunması zarureti vardır. Ayrıca buna ilaveten, yine bu kesimin kendi medeniyet kurucu özelliklerinin her çağda yeni yorumlara açık olan zengin ve güçlü özünü; yaşanılan zamana uyarlamakla, gerçek muhtevasını **yeterli bulan**, ona **saygı** ve **güven** duyan bir niteliğe sahip olan sosyo-psikolojik bir hal (zihniyet) içinde bulunması ihtiyacı da bulunmaktadır.

Kaynakça

- AKIN, Fetullah; ŞİMŞEK, Osman; ERDEM, Tevfik, (2007). *Türkiye 'de Eğitim Sorunu*, Ankara, Türk Eğitim-Sen.
- ANA BRİTANNİCA Ansiklopedisi, (1994). Cilt:32.
- AYDIN, Mustafa, (2004). *Bilgi Sosyolojisi*, İstanbul, Açılım Kitapevi.
- BRAUDEL, Ferdinand, (2001). *Uygarlıkların Grameri*, Çev.M.Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Yayınevi,
- BENDİX, Reinhard, (1964). *Industrialization, Ideologies and Social Structure, Social Change*, Edit. Amitai and Eva Etzioni, Newyork-London, Basic Boks.
- BERTRAND, Alexis, (2001). *Ahlak Felsefesi*, Çev.Salih Zeki, Sad. Hayrani Altıntaş, Ankara, Akçağ Yayınları.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, (1984). *Türk Milletinin Manevi Değerleri*, İstanbul, Orkun Yayınları.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, (1992). *Sosyolojik Açından İslamiyet ve İslami Kavramlar*, İstanbul, Filiz Kitapevi.
- BOLAY, Süleyman Hayri, (1988). *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu Üzerine*, Batı Klasikleri, Çev.H.Z.Ülgen, İstanbul, M.E.G.S.B.Yayınları.
- DEMİRCİ, Mehmet, (1996). "Ahilikteki Fütüvvet Ahlakı", *1.Uluslararası Ahilik Kültürü*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERGUN, Doğan, (2004). *Türk Bireyi Kuramına Giriş*, Ankara, 2.Baskı, İmge Yayınları.
- ERKAL, Mustafa, (1993). *Sosyoloji (Toplumbilim)*, İstanbul, 5.Baskı, Der Yayınları.
- FEBVRE, Lucien, (1995). *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, Çev., M.Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları
- GÖLE, Nilüfer, (1999). "Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı", *Türkiye 'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* Ed. S.Bozdoğan- R.Kasaba, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, 2.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 55.
- GÜNGÖR, Erol, (1995). *Ahlak psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- QUATAERT, Donald, (1999). *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- KAFESOĞLU, İbrahim, (1989). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 6.Baskı, Boğaziçi Yayınları.
- KEAT, Russel/ Urry, John, (2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori*, Çev., Nilgün Çelebi, Ankara, 2.Baskı, İmge Kitapevi Yayınları.
- KILIÇBAY, Ahmet, (1991). *Türk Ekonomisi*, Ankara, 3.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- LİPSON, Leslie, (2000). *Uygarlığın Ahlaki Bunalımları Manevi Bir Erime mi? Yoksa İlerleme mi?*, Çev. Jale Çam Yeşiltaş, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, Genel Yayın no:461.
- MARSHALL, Gordon, (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınbay-Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- MİLLS, C. Wright, (1964). "The Sources of Societal Power", *Social Change*, Edit.Amitai and Eva Etzioni, Newyork-London, Basic Books.
- MUCCHIELLI, Alex, (1991). *Zihniyetler*, Çev.: A.Kotil, İstanbul, Cep Üniversitesi İletişim Yayınları.

- ÖNER, Necati, (2005). “Zihniyet”, *Prf.Dr. S.H.Bolay’ a Armağan Kitabı*, Ankara, Gazi Kitabevi.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz, (2002). *İnsan Düşüncesinin Boyutları*, İstanbul, Ötüken Yayınları
- ÖZAKPINAR, Yılmaz, (2003). *İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz, (2007). “Türk Milletinin Bugün İçinde Bulunduğu Dönemekte Benim Gözümle Türk Milliyetçiliği: Yeni Bir Model”, *Almıla Dergisi*, Yıl 3, Sayı11.
- ÖZÖNDER, M.Cihat, (Güz,2001). “Takdim Küreselleşme Tartışmalarının Terör Boyutu”, *Kök Araştırmalar*, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAV), Cilt III, Sayı 2.
- ÖZYURT, Cevat, (2005). *Modern Toplumun Çözümlemesi*, İstanbul, Açılım Kitap Yayınları.
- RITZER, George, (1988). *Sociological Theory*, Newyork, University of Maryland, Alfred A.Knopf, Newyork.
- SAİT HALİM Paşa, (1998). *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, Hazırlayan. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, İz Yayıncılık.
- SMITH, Philip, (2005). *Kültürel Kuram, 21.yüzyıl sosyoloji*, Çev. Selime Güzelsan, İbrahim Gündoğdu, İstanbul, Babil Yayınları.
- SOROKIN, A.Pitirim, (1972). *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefesi*, Çev. Mete Tuncay, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- ŞİMŞEK, Osman, (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*, Ankara, Otorite Yayınları.
- ŞİMŞEK, Osman, (2007). “Sabri F.Ülgener’in Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısında Yaklaşım”, *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*, Ed. Murat Yılmaz, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- TOYNBEE, Arnold J, (1964). “The Nature of the Growth of Civilazitions” *Social Change, sources, patterns and consequences, Social Change*, Eds. Amitai and Eva Etzioni, Newyork- London, Basic Books
- TURHAN, Mümtaz, (1997). *Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikolojik Bakımdan Bir Tetkik*, İstanbul, 3.Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, No: 16.
- TÜRK DİL KURUMU Sözlüğü, (1988). Ankara, Cilt 2.
- ÜLGEN, Hilmi Ziya, (1998). *İnsani Vatansızlık*, İstanbul, Ülken Yayınları 11.
- ÜLGENER, Sabri F., (1983). *Zihniyet Aydınlar ve İzm’ler –Denemeler ve Araştırmalar*, Ankara, Mayaş Yayınları.
- ZIJDERVELD, Anton C., (2007). *Sahnelik Toplum, Sosyolojinin Yeniden Tanımlanması*, Çev. Kadir Canatan, İstanbul, Pınar Yayınları.
- WEBER, Max, (1964). “The role of Ideas in History”, *Social Change, sources, patterns and consequences, Social Change*, Eds. Amitai and Eva Etzioni, Newyork-London, Basic Boks.